

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีชีวิต คนรุ่นใหม่ในชนบทและทุนท้องถิ่น ระดับหมู่บ้าน

การเปลี่ยนแปลงในเชิงการผลิตที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจภาคเมืองส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชนบท และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทดังเช่นพื้นที่บ้านหม้อ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทคือกระบวนการที่เมืองและเขตชนบทได้ขยายปริมณฑลมาเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจการเมือง พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทจะมีความแตกต่างจาก “พื้นที่ชานเมือง” (suburb) ซึ่งมีลักษณะเป็นภาคต่อขยายของเมือง โดยเฉพาะเขตแหล่งที่พักอาศัยหรือหมู่บ้านหอพัก (dormitory village) ของผู้ทำงานในเมือง ในกรณีของเมืองเชียงใหม่ อาจจัดได้ว่าเขตพื้นที่ตำบลแม่เหิยะ และบางส่วนของอำเภอหางดง, เขตอำเภอแมริม และบางส่วนของพื้นที่สารภีเป็นพื้นที่ชานเมืองของจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของแหล่งที่พักอาศัยขนาดใหญ่และหมู่บ้านจัดสรรของผู้ทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่พื้นที่อำเภอสันกำแพง โดยเฉพาะเขตพื้นที่ตำบลห้วยทรายมีลักษณะเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท กล่าวคือแม้จะมีการตัดถนนวงแหวนรอบกลางและวงแหวนรอบนอกของเมืองเชียงใหม่ผ่านเขตติดต่อกับอำเภอสันกำแพง และเริ่มมีโครงการก่อสร้างที่พักอาศัยเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก รวมถึงการขยายตัวของแหล่งสินค้าและบริการ เช่น ตลาด ร้านสะดวกซื้อ และห้างร้านต่างๆ แต่พื้นที่ตำบลห้วยทรายซึ่งตั้งอยู่ห่างจากเมืองเชียงใหม่ราว 30 กิโลเมตรก็ยังมีได้ถูกผนวกหรือจัดเป็นพื้นที่ชานเมือง ดังเช่นพื้นที่บางส่วนของอำเภอหางดง อำเภอแมริม และอำเภอสารภี

แม้ว่าพื้นที่ตำบลห้วยทรายจะมีความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจที่แนบแน่นกันจนแยกไม่ออกจากเมืองเชียงใหม่ เช่น ธุรกิจภาคบริการและการท่องเที่ยว แต่กระนั้นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทแห่งนี้ก็ยังคงมีรูปแบบวิถีชีวิตและการผลิตเป็นของตนเอง เห็นได้จากการที่ชุมชนยังคงเป็นทั้งแหล่งที่อยู่อาศัยแหล่งประกอบอาชีพของคนในพื้นที่ อีกทั้งปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็ยังคงเป็นไปในลักษณะพบหน้ากันเป็นส่วนใหญ่ การผลิตในท้องถิ่นยังคงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญมากกว่ารายได้ที่ได้จากการทำงานในเขตเมืองหรือรายได้ที่ส่งกลับมา (limitance) จากการอพยพไปทำงานในเมืองใหญ่ของวัยแรงงาน (work force) ผู้คนส่วนใหญ่ของตำบลห้วยทรายโดยเฉพาะที่อยู่ในวัย 35 – 60 ปี ยังคงทำการผลิตอยู่ภายในชุมชน เช่น การผลิตสินค้าหัตถอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนของการที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหลังฟอร์ด (post-Fordism) ได้เข้าไป

ใช้แรงงานและที่ดิน ในการผลิตในพื้นที่นอกเขตเมือง แรงงานที่ทำการผลิตในหัตถอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรขนาดเล็กและแรงงานไร้ที่ดินซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่บ้านหม้อ ระบบหัตถอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นเป็นผลจากการขยายตัวของธุรกิจภาคบริการและการท่องเที่ยว กระบวนการเกิดขึ้นของกรรมกรในชนบทนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของวิถีชีวิตที่ด้านหนึ่งยังคงอยู่ในสังคมเกษตร แต่อีกด้านหนึ่งรูปแบบการบริโภคและการผลิตก็เชื่อมโยงกับเมืองอย่างแนบแน่น ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา นี้เป็นผลให้เกิดคนกลุ่มใหม่ซึ่งมีความแตกต่างจากคนในรุ่นบิดามารดาในสังคมเกษตรในอดีต คนกลุ่มนี้เป็นผู้ประกอบการผลิตสินค้าหัตถกรรมในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ผันตัวเองออกจากภาคการเกษตรโดยสิ้นเชิง แม้ว่าเจ้าของกิจการหัตถกรรมขนาดใหญ่ (ครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินรายใหญ่ซึ่งได้ผันตัวเองมาเป็นเจ้าของกิจการ) จะผันตัวเองออกจากภาคการเกษตรแล้ว แต่กลุ่มผู้รับผลิตเหมาช่วง และแรงงานที่รับผลิตรายขึ้นยังคงมีอีกข้างหนึ่งอยู่ในภาคการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าวเพื่อเป็นหลักประกันในการดำรงชีพ ภายใต้กระบวนการกลายเป็นแรงงานในหัตถอุตสาหกรรมในพื้นที่

ระบบการผลิตหัตถกรรมไม่มั่งคั่งซึ่งเป็นการผลิตในเชิงหัตถอุตสาหกรรมได้เข้าไปสร้างความเปลี่ยนแปลงในด้านการจ้างงานแรงงานในชุมชน เจ้าของโรงงานใช้ระบบการผสมผสานการจ้างงานแบบเหมาช่วงและจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายขึ้นซึ่งเป็นการประหยัดต้นทุนค่าแรงให้สอดคล้องกับยอดการสั่งซื้อและในขณะเดียวกันก็ทำให้แรงงานซึ่งรับผลิตรายขึ้น (เกษตรกรรายย่อย) กลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตและตลาดระดับโลก ภายใต้กระบวนการจ้างแรงงานอย่างยืดหยุ่น

ในบทที่ 4 ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการแรงงานของหัตถอุตสาหกรรมในพื้นที่ กรณีศึกษาคือการระดมแรงงานให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในระบบสายพานการผลิตโดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่เดิม เช่น เจ้าของโรงงานขนาดใหญ่หรือผู้รับเหมาช่วงใช้ความเป็นญาติหรือความเป็นเพื่อนบ้านในการดึงแรงงานให้เข้ามาทำการผลิตสินค้าในเครือข่ายของตน ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีของเจ้าของโรงงานรายใหม่ๆ เช่น นายค. อบต.นครและอ้ายวัฒน์ที่ไม่มีโอกาสสะสมทุนทางเศรษฐกิจได้ยาวนานและมากเพียงพอที่จะจ้างแรงงานให้มาทำการผลิตในโรงงานของตนเองได้อย่างพอเลี้ยงกิจการและ อบต.ถาวร จึงต้องอาศัยทุนทางสังคมในรูปแบบของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่แต่เดิมมาเป็นฐานในการผลิตแบบใหม่ ในขณะที่เจ้าของโรงงานขนาดใหญ่รายเก่า เช่น เจ้าของโรงงานรายดั้งเดิมอย่างพอเลี้ยงกิจการหรือเจ้าของโรงงานที่มาจากครัวเรือนที่มีฐานะดีเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ที่สุดของหมู่บ้าน เช่น นายสมยศและอบต. ถาวร (พี่ชายและ

น้องชาย) จะสามารถใช้ทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมในการจ้างแรงงานให้มาทำงานที่โรงงานของตนเองโดยไม่ต้องอาศัยการจ้างงานแบบเหมาช่วง

ส่วนของบทที่ 5 นี้จะเป็นศึกษาถึงกระบวนการปรับประยุกต์ใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของเจ้าของโรงงาน ผู้ประกอบการ และผู้ผลิตรายขึ้นต่อทุน ตลาด แรงงานและรัฐ รูปแบบวิถีชีวิตแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท กลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชนและการเกิดขึ้นของทุนขนาดเล็กในท้องถิ่น

5.1 ลักษณะวิถีชีวิตและการบริโภคภายในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

วิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างจากผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตเมืองสะท้อนให้เห็นผ่านการบริโภคในชีวิตประจำวัน ครั้วเรือนส่วนใหญ่ในบ้านหม้อจะมีเครื่องใช้ในครั้วเรือนตามสมัยนิยม เช่น ตัวเลขจากการสำรวจข้อมูลครั้วเรือนของโครงการวิจัยการเปลี่ยนแปลงชนบทและนโยบายสาธารณะ โดยแผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ทำการสำรวจระหว่างเดือนมีนาคม – เมษายน 2553 พบว่า ครั้วเรือนในบ้านหม้อมีทรัพย์สินที่เป็นยานพาหนะในอัตราค่อนข้างสูง กล่าวคือพบว่ามีครั้วเรือนที่มีจักรยานยนต์ถึงร้อยละ 88.3 ครั้วเรือนที่มีรถยนต์กระบะร้อยละ 41.6 และรถยนต์เก๋งถึงร้อยละ 26.6 ของครั้วเรือนที่ทำการสำรวจ ปริมาณของการมียานพาหนะสะท้อนความจำเป็นในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพของคนในบ้านหม้อ เจ้าของโรงงานรายใหญ่และผู้รับเหมาช่วงรายใหญ่จะมีรถกระบะเพื่อใช้ในการขนส่งสินค้าพ่อเลี้ยงกิจ นายกอบต.นคร และอ้ายวัฒน์มีรถยนต์กระบะมากกว่า 1 คัน ทั้ง 3 มีรถกระบะตอนเดียวสภาพเก่าเพื่อใช้ขนส่งไม้มะม่วงและสินค้าที่แปรรูปเสร็จแล้ว และมีรถกระบะตอนครึ่งและสองตอนสภาพใหม่เพื่อใช้ในการเดินทางในชีวิตประจำวัน ในขณะที่ อบต.ถาวร มีรถกระบะตอนเดียว 1 คัน สำหรับเดินทางขนส่งสินค้าในระยะทางใกล้ๆ เนื่องจากลูกค้าที่อยู่ไกล เช่น บ้านถาวย อำเภอลำดอง ต้องจัดรถมารับสินค้าเอง ผู้รับเหมารายใหญ่ เช่น น้ำเลื้อนก็มีรถกระบะตอนเดียวสำหรับขนส่งสินค้าละใช้ในชีวิตประจำวัน 1 คัน สำหรับเดินทางและขนส่งสินค้า

แต่ผู้รับเหมารายขนาดเล็กไม่ใหญ่ เช่น น้ำหอมมีเพียงรถจักรยานยนต์ ครั้วเรือนน้ำหอมมีจักรยานยนต์ 2 คัน สำหรับตัวน้ำ สามี และบุตรสาวคนเล็กสำหรับขี่ไปเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่ซึ่งจะเดินทางกลับบ้านสัปดาห์ละครั้ง ในขณะที่ครั้วเรือนของผู้ผลิตรายขึ้นทุกคนจะมีรถจักรยานยนต์เพื่อใช้เดินทางไปยังตัวอำเภอสันกำแพง หรือตัวเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นระยะทางไม่ไกลมากนัก ความจำเป็นในการต้องมีรถจักรยานยนต์อีกประการหนึ่งคือพื้นที่ตำบลห้วยทรายไม่มีรถประจำทางผ่าน หากไม่มีรถส่วนตัวการเดินทางเข้าหมู่บ้านจะต้องเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์พ่วงข้างซึ่งต้องจ้างเหมาเข้ามาจากตัวอำเภอสันกำแพง ดังนั้นจักรยานยนต์จึงเป็นพาหนะที่จำเป็นใน

ชีวิตประจำวันของคนในบ้านหม้อและตำบลห้วยทราย ดังจะเห็นได้จากข้อมูลสถิติที่พบว่าครัวเรือนในบ้านหม้อมีรถจักรยานยนต์เฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 88.3 (ตารางในภาคผนวก ก.)

นอกจากนี้สินค้าประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้าในชีวิตประจำวัน เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น และเครื่องซักผ้า จัดเป็นสินค้าจำเป็นที่มีในแทบทุกครัวเรือนจากการสำรวจข้อมูลเชิงสถิติพบว่าครัวเรือนในบ้านหม้อมีโทรทัศน์ถึงร้อยละ 96.7 (และมีเครื่องเสียง และเครื่องเล่นดีวีดีร้อยละ 80 และร้อยละ 72.9 ตามลำดับ) มีตู้เย็นร้อยละ 96.7 และมีเครื่องซักผ้าถึงร้อยละ 86.7 สินค้าเช่นตู้เย็นและเครื่องซักผ้าเป็นสิ่งทุนแรงในการจัดการงานบ้านของแม่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานหญิงที่ทำการแบบเหมช่วงที่ยังคงต้องรับภาระในการจัดการดูแลครัวเรือนอยู่ ตัวอย่างเครือข่ายแรงงานสตรีของน้ำหอมที่รับจ้างตกแต่งลายชิ้นงานผลิตภัณฑ์นั้น ในช่วงที่มียอดสั่งซื้อเข้ามามากพวกเธอต้องทำงานตลอดวันตั้งแต่ 8:00 น. ถึงราว 17:00 น.¹ หรืออาจมีค่านี้นหากเป็นช่วงเป็นช่วงที่งานเร่งกว่าปกติรวมถึงบางรายจะนำชิ้นงานกลับไปทำที่บ้านในช่วงกลางคืนระหว่างพักผ่อนหรือดูแลครอบครัวทางโทรทัศน์อีกด้วย โดยปกติกลุ่มของน้ำหอมจะหยุดงานในวันอาทิตย์ของทุกสัปดาห์เพื่อไป “เที่ยวบ้าน เที่ยวจ้อง” (ทำความสะอาดบ้านเรือน) ในบางช่วงพวกเธอจะต้องทำงานทุกวันติดต่อกันเป็นเวลานานโดยไม่มีวันหยุด ในขณะที่ภาระงานบ้านก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้องรับผิดชอบ ดังนั้นอุปสรรคทุนแรงงานในการทำงานบ้านจึงเป็นสินค้าที่เธอต้องซื้อหาเอาไว้ในบ้านเพื่อทุนแรงและประหยัดเวลาที่ต้องใช้ในการจัดการงานบ้าน

เครื่องซักผ้าเป็นสินค้าที่แทบทุกครัวเรือนต้องมี เป็นตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนแรงงานหญิงทุกคนในเครือข่ายของน้ำหอมต่างมีเครื่องซักผ้า เพื่อช่วยลดภาระในการซักเสื้อผ้าซึ่งเป็นงานที่กินแรงและเวลาของแรงงานหญิงเป็นอย่างมาก และช่วยให้สามารถซักผ้าได้แม้ในตอนกลางคืนหลังจากที่เธอเลิกงาน ตู้เย็นก็เป็นอุปกรณ์ช่วยในการเก็บอาหาร เนื่องจาก “กาด” หรือตลาดของหมู่บ้านจะคึกคักในช่วงเวลาเช้ามีดและเย็น ในขณะที่ช่วงกลางวันจะมีเพียงร้านค้าประจำอยู่เพียงไม่กี่ร้านซึ่งขายของแห้งเช่นพริก หอม กระเทียม เครื่องปรุง และผัก กับร้านขายอาหารปรุงสำเร็จ เช่น ร้านขนมเส้น (ขนมจีน) น้ำเงี้ยว และร้านขายอาหารตามสั่ง – ก๋วยเตี๋ยว ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกาด และมี “กาดนัด” หรือตลาดนัดของหมู่บ้านสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในช่วงเย็นของวันพฤหัสบดีในบริเวณวัดบ้านหม้อ ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “ถนนคนเดิน” ตู้เย็นจึงมีบทบาทสำคัญในการเก็บรักษาอาหารและช่วยให้แรงงานหญิงไม่จำเป็นต้องไปจ่ายตลาดและหาวัตถุดิบในการประกอบอาหารทุกมือหรือทุกวัน กรณีบ้านของน้ำหอมมีตู้เย็นถึง 2 ตู้สำหรับแช่ของสดหนึ่งตู้และสำหรับแช่น้ำดื่มและผลไม้อีกหนึ่งตู้ น้ำหอมมักไปซื้ออาหารเพียงครั้งเดียวในตอนเช้าและบางทีก็ไม่ได้ไปทุก

¹ แต่พวกเธอจะมีเวลาพักกลางวันช่วง 12:00 – 13:00 น. ซึ่งส่วนใหญ่มักกลับไปปรับปรนอาหารหรือพักผ่อนที่บ้านของคนก่อนกลับมาทำงานในช่วงบ่าย

วัน นอกจากนี้ น้ำหอมก็มีผลไม้ เช่น แดงโม มะม่วง ฝรั่ง หรือผลไม้ตามฤดูกาลแช่ในตู้เย็นไว้เสมอ เนื่องจากน้ำหอมนอกจากจะเป็นผู้รับเหมาช่วงแล้วยังเป็นแกนนำอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.), เป็นผู้เก็บเงินของกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ของหมู่บ้าน และกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ของสมาชิกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) รวมถึงการที่กลุ่มเครือข่ายรับเหมาช่วงของน้ำหอมจะนั่งทำการผลิตอยู่บริเวณหน้าบ้าน (และทุกคนในกลุ่มของน้ำหอมเป็น สมาชิก อสม.)

ดังนั้นตลอดทั้งวันจะมีผู้มาแวะเวียนหรือติดต่อธุระกับน้ำหอมที่บ้านอยู่เสมอ ผลไม้และน้ำดื่มที่น้ำเตรียมไว้ก็มักจะถูกนำมาต้อนรับแขกหรือเป็นของกินในช่วงบ่ายของกลุ่ม นอกจากนี้ น้ำหอมจะเตรียมน้ำดื่มใส่น้ำแข็งแช่ไว้ในกระติกขนาดใหญ่ และเตรียมแป้ง หรือของขบเคี้ยวอื่นๆ เช่น เมล็ดมะขามคั่ว (กลุ่มน้ำและป้าๆ เรียกกันเล่นๆ ว่า “ฟ้าสนั่น” เพราะแข็งและเมื่อเคี้ยวจะมีเสียงดัง) เมล็ดต้นจามจุรีคั่ว ไว้ให้แก่นักงานเสมอทุกวันเพื่อเป็นของขบเคี้ยวช่วงบ่าย โดยไม่เก็บเงินเพิ่มจาก “ค่าหัวคิว” ที่ได้หักไปแล้วจากผู้ผลิตรายขึ้นในกลุ่มเป็นเงินขึ้นละ 1 – 2 บาท ซึ่งน้ำหอมกล่าวว่าเพื่อเป็นค่าน้ำ – ค่าไฟ และค่าที่น้ำเป็นคนหางานมาให้กลุ่ม แต่น้ำหอมก็ได้แบ่งเงินบางส่วนมาซื้อน้ำดื่มและของขบเคี้ยวให้กลุ่ม น้ำหอมกล่าวว่า “อยู่ด้วยกัน ยะก้านด้วยกัน กินด้วยกัน น้ำได้จะหยั่งมาก็จะปันกัน” เนื่องจากผู้ที่มาทำงานด้วยเป็นพี่สาวของสามีและหลานสาว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ที่ซ้อนทับความเป็นหัวหน้าคนงานของน้ำหอม กล่าวคือน้ำหอมมีสิทธิ์เรียก “ค่าหัวคิว” จาก “ลูกน้อง” ในกลุ่มผลิตได้ แต่ก็ต้องแบ่งปันบางส่วนกลับคืนมาให้แก่กลุ่มด้วยเพื่อรักษาความกลมเกลียวของกลุ่ม ในขณะที่ “ค่าหัวคิว” ที่เก็บไปกับส่วนที่คืนกลับมานั้น น้ำหอมกล่าวว่าไม่เคยเปรียบเทียบหรือหักลบในทางเศรษฐกิจว่าตนได้กำไรหรือขาดทุน

สินค้าหลายประเภทจะเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยแต่ก็มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของคนบ้านหม้อในปัจจุบัน เช่น โทรศัพท์มือถือ โทรศัพท์มีความสำคัญกับคนในบ้านหม้อและระบบหัตถอุตสาหกรรมเป็นอย่างยิ่ง จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนพบว่าครัวเรือนในบ้านหม้อมีโทรศัพท์มือถือถึงร้อยละ 98.3 ปัจจุบันโทรศัพท์มือถือทำให้การติดต่อรับงานระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการติดต่องานจะทำโดยผ่านทางโทรศัพท์มือถือเป็นหลัก เช่น น้ำหอมซึ่งเป็นผู้รับเหมาช่วงต่อโทรศัพท์ไปยังพี่ตั่ว เจ้าของโรงงานซึ่งอยู่ถัดออกไปเพียง 2 หลังคาเรือน เพื่อถามถึงจำนวนสินค้าที่พี่ตั่วจะส่งมาให้กลุ่มของตนผลิต แล้วจึงโทรศัพท์ไปตามป้านวล ป้าพร น้านันท์ พี่มะลิ ให้มาทำการผลิตที่บ้านของตน เพราะบางครั้งที่ยอดการสั่งซื้อมีน้อย ป้านวลจะพักผ่อนอยู่กับบ้าน ในขณะที่ป้าพรจะเลี้ยงหลานชายวัย 2 ขวบซึ่งเกิดจากบุตรสาวที่เป็นพยาบาล

โทรศัพท์มือถือไม่เพียงแต่มีความสำคัญกับกลุ่มผู้รับเหมาช่วงและผู้ผลิตรายชั้นภายในชุมชนเท่านั้น เจ้าของโรงงานขนาดใหญ่และผู้สั่งซื้อที่อยู่ภายนอกชุมชน ก็จะติดต่อสั่งงานกันผ่านโทรศัพท์มือถือ ในการสั่งผลิตสินค้าในแบบหรือทรงที่เคยว่าจ้างกันมาแล้ว ผู้สั่งซื้อก็จะบอกเจ้าของโรงงานเป็นคำสั่งที่เข้าใจกัน เช่น “เอวแคบ หุ่นดี หน้า 6” ซึ่งหมายถึง แจกกันไม่มะม่วงทรงกระบอก เอวเอว ปากผาย ซึ่งกลึงจากไม้ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 6 นิ้ว หรือ “ระเบิด คละลาย 50 ชิ้น” หมายถึง เชิงใส่เทียนหอมไม่มะม่วงทรงกลมขนาดเท่ากำปั้น ซึ่งด้านบนจะเจาะช่องสำหรับวางเทียนหอม ด้านข้างจะแกะสลักกลดลายตกแต่งด้วยลวด เช่น ลายดอกไม้ ลายต้นมะพร้าว หรือลายเส้นลักษณะลายไขว้ไปมาคล้ายผืนเสือ หรือลายจีนเป็นต้น ดังนั้นจึงพบภาพของการที่ผู้ผลิตหัตถกรรมในขั้นตอนต่างๆ จะ สั่งงาน รับงาน ตามให้มาทำงาน หรือलगาน โดยผ่านทางโทรศัพท์มือถือเป็นประจำตลอดวัน แม้ว่าผู้ผลิตเหล่านั้นเป็นญาติกันหรือพักอาศัยอยู่ในบริเวณที่ไม่ไกลกันมากนัก

การบริโภคสินค้าประเภทต่างๆ ด้านหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบวิถีชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ซึ่งด้านหนึ่งการบริโภคแบบเมืองก็ตอบสนองต่อรูปแบบวิถีชีวิตและการผลิตที่แตกต่างออกไปจากเดิม

ภาพที่ 5.1 ป้ายประกาศเชิญคนในชุมชนร่วมสร้างพิธีหล่อพระเจ้าทันใจ

ภาพที่ 5.2 พิธีหล่อพระเจ้าทันใจในบ้านหม้อ

นอกจากนั้นแม้ในด้านชีวิตทางศาสนาของคนในบ้านหม้อก็สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของผู้คนและรูปแบบวิถีชีวิตแบบ “กึ่งเมือง” ได้เป็นอย่างดี พระไพศาล วิสาโล (2546) ได้กล่าวถึงการผสมกลมกลืนระหว่างพุทธศาสนาในกับลัทธิบริโภคนิยมว่า ได้ก่อให้เกิดลัทธิพิธีหรือวัตรปฏิบัติ “พุทธศาสนาแบบบริโภคนิยม” ขึ้น ซึ่งมีลักษณะ 5 ประการคือ (1) เน้นคุณค่าแบบวัตถุนิยม มุ่งตอบสนองความต้องการทางวัตถุ (2) ใช้เงินเป็นอุปกรณ์สำคัญ บุญกุศลและวัตถุมงคลถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ซึ่งสามารถหามาได้โดยใช้เงินซื้อ ไม่ต้องทำความดีหรือเพียรพยายาม (3) รวดเร็วทันใจ (4) กระตุ้นความต้องการที่จะ “บริโภคนิยม” (5) มีลักษณะปัจเจกนิยม คือตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล แนวความคิดพระไพศาล วิสาโลแสดงถึงภาวะเบี่ยงเบนของพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลัก แต่ประเด็นดังกล่าวมิได้เป็นประเด็นสนใจของการศึกษานี้ เท่ากับกระบวนการปะทะประสานของประเพณีความเชื่อและวัตรปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ทางศาสนาของผู้คนในพื้นที่ชนบทที่กำลังเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

กรณีที่ได้เห็นได้ชัดเมื่อไม่นานมานี้คือพิธีหล่อ “พระเจ้าทันใจ” เพื่อเป็นสิ่งสักการบูชา และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน “พระเจ้าทันใจ” หมายถึง พระพุทธรูปที่ใช้เวลาสร้างได้สำเร็จภายใน 1 วัน กล่าวคือ จะเริ่มพิธีตั้งแต่หลังหกทุ่มเป็นต้นไป จนสามารถสร้างองค์พระได้สำเร็จก่อนพระอาทิตย์ตกดิน (ก่อนเวลา 18.00 น.) ของวันถัดไป ถ้าสร้างไม่เสร็จถือเป็น

พระพุทธรูปธรรมดาทั่วไป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้ในเย็นอีกวันหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างพระพุทธรูปนั้น มักจะมีขั้นตอน และพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อน การสร้างพระพุทธรูป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้สำเร็จภายใน 1 วัน จึงถือว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์ จึงเชื่อกันว่าเป็นเพราะพระพุทธานุภาพ และอานุภาพแห่งเทพคาที่บันดาลให้พิธีกรรมสำเร็จโดยปราศจากอุปสรรค ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงถือว่าพระเจ้าทันใจเป็นพระพุทธรูปที่จะบันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้อธิษฐานขอพรได้อย่างทันอกทันใจ การสร้างพระเจ้าทันใจนั้น มีลักษณะที่แปลกกว่าการสร้างพระพุทธรูปอื่นๆ กล่าวคือจะมีการบรรจุหัวใจพระเจ้า คล้ายกับหัวใจของมนุษย์ ตลอดจนการบรรจุวัตถุมงคลสิ่งของมีค่าไว้ในองค์พระพุทธรูปด้วย และในช่วงระยะเวลาที่กำลังปั้น จะต้องมีการเจริญพระพุทธรมณต์ของพระสงฆ์ตลอดทั้งคืนจนสว่างด้วย (เว็บไซต์สารานุกรมออนไลน์วิกิพีเดีย <http://th.wikipedia.org>)

การสร้างพระเจ้าทันใจเป็นคติโบราณของล้านนาไทย ซึ่งมีความเชื่อว่า ถ้าวัดใดได้สร้างพระเจ้าทันใจไว้ประจำวัด ก็จะทำให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง บุคคลใดได้มาขอพรก็จะประสบความสำเร็จแบบทันใจ นอกจากนี้ส่วนมากแล้วพระเจ้าทันใจ มักจะสร้างด้วยปูน หรือดิน เพราะมีความสะดวกในการสร้างมากกว่าการสร้างด้วย โลหะ และการสร้างก็มีพิธีกรรมมากมายซึ่งสลับซับซ้อน(ประวัติพระเจ้าประธานทันใจ เว็บไซต์วัดสันติธรรม จังหวัดเชียงใหม่ <http://www.santidham.com/tanjai>)

ในบริเวณบ้านหม้อมีพื้นที่สาธารณะประโยชน์คืออาคารเรียนหลังเก่าของโรงเรียนบ้านหม้อ ซึ่งถูกยุบไปโดยคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการมานานกว่า 10 ปี พื้นที่ดังกล่าวเดิมเมื่อยุคก่อตั้งชุมชนเมื่อกว่า 200 ปีก่อนเคยเป็นพื้นที่ตั้งของวัดบ้านหม้อ (หรือชื่อทางราชการว่าวัดทุ่งด้อม) ต่อมาเมื่อคนในชุมชนได้ย้ายวัดให้เข้าไปอยู่ใจกลางหมู่บ้าน พื้นที่ดังกล่าวก็ได้กลายมาเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์เรื่อยมา เช่น เป็นโรงเรียนประชาบาลระดับประถมศึกษา โรงเรียนการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) จนได้แบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งตั้งเป็นอาคารแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (ศูนย์ OTOP) ของชุมชน แต่ในพื้นที่ดังกล่าวยังคงมีเจดีย์เก่าแก่ตั้งแต่ครั้งยังเป็นวัดหลงเหลืออยู่

ในปี พ.ศ. 2552 สมาชิกในชุมชนและคณะกรรมการชุมชนได้เห็นร่วมกันที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์เจดีย์และสร้างถาวรวัตถุเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน จึงได้ทำโครงการซ่อมแซมเจดีย์โบราณและสร้างพระเจ้าทันใจขึ้น โดยหล่อพระเจ้าทันใจในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2553 พิธีหล่อพระเจ้าทันใจสะท้อนให้เห็นลักษณะวิถีชีวิตแบบ “กึ่ง”เมืองของผู้คนในบ้านหม้อ โดยก่อนหน้าพิธีหล่อพระ 1 สัปดาห์มี “พิธีเข้ากรรม” (เข้ากรรมฐาน) โดยพระภิกษุจากวัดต่างๆ เพื่อให้พื้นที่จัดงานเกิดความเป็นมงคล แต่หน้าทำการอุปฐากพระที่เข้ากรรมจะแบ่งการ

รับผิดชอบตาม “หมวดป๊อบบ้าน” (กลุ่มหอยมบ้าน) ที่ได้จัดสรรกันไว้ แต่พิธีกรรมหล่อพระถูกจัดให้มีขึ้นเพียงหนึ่งวันและจัดในวันอาทิตย์

ในวันดังกล่าวเจ้าของโรงงานไม้มะม่วงและสินค้าหัตถกรรมทุกประเภททุกโรงงานในบ้านหม้อทุกโรงงานได้หยุดการผลิตเพื่อให้แรงงานได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะ “กึ่ง” ชนบท ของพื้นที่ที่ผู้คนยังส่วนใหญ่ยังพักอาศัยอยู่ในชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมภายในชุมชนอย่างแน่นแฟ้น นอกจากนี้เจ้าของโรงงานซึ่งจัดเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีของชุมชน จะเป็น “ผู้อุปถัมภ์” กิจกรรมของชุมชน เจ้าของโรงงานและผู้รับเหมาช่วงรายใหญ่ทุกรายในชุมชนจะให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน โดยเป็นผู้สนับสนุนทางการเงิน การบริจาค และการตั้งโรงงานเพื่อเลี้ยงอาหาร, เครื่องดื่มแก่ผู้มาร่วมงานหล่อพระ (รวมถึงงานอื่นๆ เช่น งานปอยหลวง, งานฉลองเจดีย์ – พระเจ้าทันใจ และงานประเพณีอื่นๆ อีกด้วย)

คติการสร้างพระเจ้าทันใจมีความแตกต่างจาก “ลัทธิพิธี” (cult) ที่เกิดขึ้นใหม่ในพุทธศาสนา เช่น “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร. 5” หรือ “ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม” ซึ่งเป็นลัทธิพิธีที่เกิดขึ้นใหม่ในกลุ่มชนชั้นกลางในเขตเมือง เนื่องจากคติการสร้างพระเจ้าทันใจเป็นความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากคตินี้ดั้งเดิมของชาวล้านนา แต่ได้ถูกปรับให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5, และลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม เป็นลัทธิที่ตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของชนชั้นกลางในในโลกสมัยใหม่ ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 เป็นการตอบสนองทางการเมืองให้แก่ชนชั้นกลางที่เสื่อมใส (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546) คือการเป็น “ผลผลิต” หรือ “ลูก” ของ “เสด็จพ่อ” ในขณะที่ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมตอบสนองทางศีลธรรมของชนชั้นกลางและมีวัตรปฏิบัติที่ค่อนข้างเคร่งครัดมากกว่าลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 (เช่น การถือศีล, การงดเว้นเนื้อสัตว์, การเจริญสมาธิและการท่องบทสวด) (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537) แต่กระนั้นก็ตามลัทธิพิธีทั้งสองก็มิได้เป็นปฏิกิริยาต่อพุทธศาสนาเถรวาท หากแต่ได้ผสมกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งพุทธศาสนากระแสหลักและองค์กรคณะสงฆ์

เช่นเดียวกับคติการสร้างพระเจ้าทันใจในล้านนา ซึ่งมิได้เป็นปฏิกิริยาต่อพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลัก ความเชื่อในพระเจ้าทันใจซึ่งเป็นชนบความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาช้านาน ได้ถูกปรับให้สอดคล้องกับรูปแบบวิถีชีวิตและการบริโภคแบบสมัยใหม่ เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตและความคาดหวังในชีวิตแบบใหม่ คติการสร้างพระเจ้าทันใจจึงสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงโลกทัศน์ของผู้คนในพื้นที่ด้วย พระเจ้าทันใจเป็นพระพุทธรูปที่มีคติการสร้างให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว และเชื่อกันว่ามีพุทธคุณที่โดดเด่นทางด้านการคลบนาคาให้สิ่งที่คิดหวังประสบความสำเร็จได้ภายในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นพระเจ้าทันใจจึงมีบทบาทในชีวิตประจำวันทางโลก

(Secular) ของผู้คน มากกว่าเพื่อการหลุดพ้นเชิงโลกุตระธรรม สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความคาดหวังของผู้คนในชนบทชนเมืองแห่งนี้

5.2 คนรุ่นใหม่ในชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท

ในการศึกษาเกี่ยวกับสังคมการเกษตรประเด็นหนึ่งที่ผู้ศึกษามักให้ความสนใจคือ ประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีชีวิต รวมถึงงานในสมัยหลังที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดหลังสมัยใหม่ก็สนใจศึกษาความเปลี่ยนแปลงความนึกคิดของกลุ่มวัยรุ่นหรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชนบทด้วย เนื่องจากว่าคนกลุ่มนี้จะเป็นที่จะผลิตซ้ำ สืบทอดหรือสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้นๆ ต่อไปในอนาคต กลุ่มคนรุ่นใหม่หรือหนุ่มสาวในบ้านหม้อที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปีมีวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพที่แตกต่างจากคนในรุ่นของบิดามารดาของพวกเขาอย่างมาก กลุ่มคนรุ่นใหม่ในบ้านหม้อมักได้รับการศึกษาสูง ส่วนมากจะจบการศึกษาถึงระดับปริญญาตรีทำให้กลุ่มหนุ่มสาวของบ้านหม้อมักเรียนหรือทำงานอยู่ภายนอกชุมชนมากกว่าจะเป็นแรงงานผลิตสินค้าหัตถอุตสาหกรรมอยู่ภายในชุมชน

การผลิตสินค้าหัตถอุตสาหกรรมไม่มั่งมั่งในปัจจุบันทำโดยแรงงานวัยกลางคนอายุ 35 – 50 ปีเป็นหลักซึ่งคนกลุ่มนี้จะเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือเป็นผู้หารายได้หลักของครัวเรือน ในขณะที่บุตรหลานของพวกเขาซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาก่อนข้างสูงที่มีอายุ 20 – 30 ปี บางส่วนของบ้านหม้อทำงานในเมืองแบบเช้าไปเย็นกลับหรือออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากกว่าที่จะทำงานรับจ้างในหมู่บ้านซึ่งได้ค่าแรงเป็นรายชิ้น ดังนั้นกลุ่มวัยรุ่นที่จะเข้ามาทำงานหัตถกรรมจึงมีจำนวนไม่มากนัก คนในวัยหนุ่มสาวของบ้านหม้อที่เข้ามาทำการผลิตหัตถกรรมไม่มั่งมั่งส่วนใหญ่จึงมี 2 ลักษณะสำคัญๆ คือ หนึ่งบุตรของเจ้าของโรงงานขนาดใหญ่ครบวงจรที่กิจการธุรกิจหัตถกรรมไม่มั่งมั่งของบิดา – มารดาเป็นกิจการขนาดใหญ่สามารถสืบทอดต่อเป็นมรดกให้บุตรประกอบกิจการเลี้ยงตนเองได้ (ซึ่งจัดว่าเป็นการผลิตซ้ำของกลุ่มเจ้าของโรงงานขนาดใหญ่ซึ่งมีฐานะดี) กับกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มบุตรของผู้ผลิตรายชิ้นบางรายที่ยุติการศึกษาและออกมาประกอบอาชีพรับจ้างผลิตรายชิ้นเช่นเดียวกับบิดาและมารดา

ที่ผ่านมามีงานศึกษาที่ศึกษาถึงเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทและผลกระทบต่อคนรุ่นใหม่ในชนบทในบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน ตัวอย่างงานศึกษาของคิตาฮาระ (Atsushi Kitahara, 2004) คิตาฮาระเสนอแนวคิดที่ว่าพื้นที่ชนบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้มีฐานการผลิตอยู่ที่ภาคเกษตรกรรม หรืออุตสาหกรรมเกษตรเท่านั้น แต่การประกอบอาชีพของคนในชนบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นไปโดยหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์และกระบวนการกลายเป็นเมือง ระบบ

โลกาภิวัตน์นำไปสู่ความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เมืองกับพื้นที่ชนบทซึ่งทำให้ความแตกต่างทางกายภาพระหว่างเมืองและชนบทเริ่มไม่ชัดเจนภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ เมืองสมัยใหม่ที่เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมค่อยๆ หายไป แต่การผลิตและวิถีชีวิตแบบเมืองได้ขยายสู่พื้นที่ชนบทโดยเริ่มจากพื้นที่รอบๆ เมือง แล้วจึงขยายไปสู่ส่วนที่ห่างไกลขึ้นเรื่อยๆ เกิดความเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพ คือมีความหลากหลายในอาชีพ (diversification) และเกิดการแบ่งงานกันทำแบบใหม่อันเป็นผลจากการเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมโลก (global industrialization) และการกลายเป็นเมือง ที่เกิดขึ้นนับแต่กลางทศวรรษที่ 1980 กล่าวคือ การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ที่คนในชนบทโดยเฉพาะวัยรุ่นอพยพเข้าสู่งานนอกภาคเกษตร (non-farm) นอกจากนี้จำนวนของการทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริมก็มีอัตราลดลง รวมถึงมีแนวโน้มที่ผู้สูงอายุ หรือคนในวัยกลางคนจะเปลี่ยนมาสู่อาชีพนอกภาคเกษตรเช่นกัน (เช่น การขายตัวของเศรษฐกิจนอกภาคทางการ)

การเปลี่ยนแปลงวิถีในการดำรงชีวิต (life style) ของคนในชนบทไปสู่วิถีชีวิตแบบบริโภคนิยม (mass consumption life style) ซึ่งจะมีต้นแบบจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นให้คนในชนบทเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพเพื่อนำรายได้มาตอบสนองวิถีการดำรงชีวิตแบบใหม่² การออกไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรของวัยรุ่น ทำให้กระบวนการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) ไม่อาจเกิดขึ้นได้และจะเป็นที่มาของการล่มสลายของสังคมชนบท ผู้เขียนจึงได้เสนอว่าการกักขังวัยรุ่นไว้ในชุมชนและทำการผลิตทางการเกษตรแบบยังชีพคงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ดังนั้นสิ่งที่ทำได้คือการสร้างโครงสร้างอุตสาหกรรมที่หลากหลายในพื้นที่ชนบทเพื่อรักษาวัยรุ่นไว้กับชุมชน

งานศึกษาเกี่ยวกับวัยรุ่นหรือคนรุ่นใหม่ในชนบท เช่น งานศึกษาของ โจฮัน เฟรดริก เรย์ (Johan Fredrik Rye, 2006) ที่ศึกษาภาพลักษณ์ชนบท ("Image of Rurality") ในการรับรู้ของกลุ่มวัยรุ่นในชนบทห่างไกลแห่งหนึ่งกลางหุบเขาในประเทศนอร์เวย์ งานศึกษาชิ้นนี้เป็นมีความพยายามในการศึกษาว่ากลุ่มวัยรุ่นในชนบทมีความรู้สึกนึกคิดและมีจินตภาพเกี่ยวกับชุมชนชนบทที่พวกเขาอาศัยอยู่อย่างไร ซึ่งก็เพื่อชี้วัดว่าพวกเขาเหล่านั้นจะยังคงอาศัยและประกอบอาชีพอยู่ในชุมชนชนบทที่เขาเติบโตขึ้นมาอีกหรือไม่ งานศึกษาชิ้นนี้มีข้อค้นพบจากการศึกษาว่าวัยรุ่นในชนบทที่ทำการศึกษามิได้มีการรับรู้ถึงภาพลักษณ์ของชนบทที่สอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันแต่มีความแตกต่างหลากหลายตาม "ความแตกต่างเชิงโครงสร้างทางสังคม" (structural differences) ของวัยรุ่นแต่ละคน แม้ว่าภูมิหลังของครัวเรือนของวัยรุ่นที่ทำการศึกษา เช่น สถานทางการเงินของ

² เป็นแนวความคิดที่คิดหาว่า ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของกลุ่มนีโอมาร์กซิสต์ (Neo-Marxist) ที่มองว่า ชนชั้นกรรมาชีพเป็นกรรมาชีพไม่ใช่เพราะการถูกเบียดขับจากทุนจนต้องสูญเสียที่ดินและการกลายเป็นกรรมาชีพ แต่เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมาสู่บริโภคนิยม เป็นเหตุให้ต้องถูกผูกมัดกับตลาด

บิดามารดา หรือภูมิหลังทางการศึกษาของบิดามารดาจะมีได้เป็นตัวชี้วัดอย่างเด็ดขาดขาดต่อการรับรู้ภาพลักษณ์ของชนบทของบุตรหลาน แต่ “ทรัพยากร” (resource) ของครัวเรือนตามแนวคิดเรื่อง *ฮาบิทัส* ของปีแอร์ บูร์ดิเอร์ มีผลต่อการรับรู้ภาพลักษณ์ของชนบทของวัยรุ่น กล่าวคือทุนทางเศรษฐกิจ (social capital) ที่ผนวกกับทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ของครัวเรือนมีผลต่อการรับรู้ภาพลักษณ์ชนบทของบุตรหลาน

แม้ว่าหากดูเพียงผิวเผินกลุ่มวัยรุ่นจะเป็นกลุ่มมีความรู้สึว่าภาพลักษณ์ความเงิบสงบงดงาม (idyll) ของชนบทและความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวคู่กันเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย แต่กระนั้นก็ตามจากการศึกษาของ เรย์ พบว่า วัยรุ่นที่มาจากครัวเรือนที่มี “ทรัพยากร” มากซึ่งเป็นตัวแทนของครัวเรือนที่ประสบความสำเร็จสูงในชนบท มีการรับรู้ถึงภาพลักษณ์ของชนบทในเชิงบวก ว่าเป็นพื้นที่สงบงดงาม (idyll) และเป็นพื้นที่แห่งโอกาส ดังนั้นวัยรุ่นกลุ่มนี้จึงมีแนวโน้มที่คิดว่าจะยังคงอาศัยและดำรงชีวิตอยู่ในชนบทต่อไป เช่นเดียวกับกลุ่มวัยรุ่นที่ครัวเรือนมีทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจต่ำพวกเขาก็มีภาพลักษณ์ต่อชุมชนชนบทในเชิงบวกและมีแนวโน้มที่จะยังคงอยู่ภายในชนบทเช่นเดียวกับ dyo

ในขณะที่กลุ่มวัยรุ่นที่มาจากพื้นฐานครัวเรือนที่มีทุนประเภทใดประเภทหนึ่งน้อย เช่น มีทุนทางวัฒนธรรมสูงแต่มีทุนทางเศรษฐกิจต่ำหรือมีทุนทางวัฒนธรรมต่ำแต่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงกลับไม่ได้มองว่าชนบทเป็นพื้นที่แห่งโอกาสและมองว่าการมีชีวิตอยู่ในชนบทเป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย การเข้าไปอยู่ในเมืองหรือประกอบอาชีพในเมืองเป็นแนวทางที่คาดคะเนได้ว่าจะนำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิตมากกว่าอาศัยอยู่ภายในชนบทต่อไป

เรย์ได้เสนอว่า กลุ่มวัยรุ่นที่มีทรัพยากรคือ “ทุน” ประเภทใดประเภทหนึ่งมากกว่าอีกประเภทหนึ่ง เช่น มีทุนทางวัฒนธรรมน้อยแต่มีทุนทางเศรษฐกิจมาก หรือมีทุนทางวัฒนธรรมมากแต่มีทุนทางเศรษฐกิจน้อยจะมีภาพลักษณ์ต่อชนบทในเชิงลบมากกว่า ด้วยเหตุนี้ชนบทสำหรับกรณีศึกษากลุ่มนี้จึงไม่ใช่พื้นที่แห่งโอกาสหรือแหล่งประกอบอาชีพที่มั่นคงสำหรับพวกเขา สำหรับพวกเขาแล้วเมืองเป็นพื้นที่แห่งโอกาสในชีวิตมากกว่าชนบทที่เขาอาศัยอยู่ในปัจจุบัน ขณะที่กลุ่มที่มีพื้นฐานจากครัวเรือนที่มีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมต่ำ กับกลุ่มที่มาจากครัวเรือนที่มีทุนทางวัฒนธรรมสูงและทุนทางเศรษฐกิจสูง ทั้งสองกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะยังคงอาศัยและดำรงชีวิตอยู่ในชนบท เนื่องจากกลุ่มครอบครัวที่มีทรัพยากรหรือทุนทั้งสองประเภทมากจะมีภาพลักษณ์ในเชิงบวกต่อชนบทและชีวิตของตนในชนบทเพราะเขาเป็นตัวแทนของครัวเรือนของเขาที่ประสบความสำเร็จสูง ในขณะที่กลุ่มที่มาจากครัวเรือนที่มีทุนทั้งสองประเภทจะคิดว่าชนบทนั้นเป็นพื้นที่แห่งโอกาสของตนและข้อจำกัดด้านทุนทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการโยกย้ายไปอาศัยหรือดำรงชีวิตในพื้นที่อื่น

แนวความคิดในการศึกษากลุ่มวัยรุ่นหรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชนบทของเรย์มีประโยชน์ต่องานศึกษาชิ้นนี้ในแง่ที่ว่าได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายภายในชนบท (rural differentiation) เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตและความรู้สึกนึกคิดหรือการรับรู้ของคนด้วย ในงานศึกษาของเรย์ได้ชี้ให้เห็นว่าความแตกต่างเชิงโครงสร้างทางสังคมในชนบทได้หล่อหลอมให้ความรู้สึกนึกคิดของวัยรุ่นในชนบทมีความแตกต่างหลากหลายกันเรย์ใช้แนวความคิดเรื่อง *ฮาบีทัส* ของปีแอร์ บูร์ดิเอร์ ในการจำแนกความแตกต่างของวิถีชีวิตและความนึกคิดของคน เป็นความจริงที่ครวเรือนแต่ละครวเรือนในชนบท (หรือในที่ใดก็ตาม) จะมีความแตกต่างหลากหลายกันภายใน ซึ่งความแตกต่างหลากหลายนั้นมิได้แสดงออกแต่เพียงในรูปของการถือครองทุนทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงทุนประเภทอื่นๆ เช่น ทุนทางวัฒนธรรม (การศึกษา) หรือทุนทางสังคม (เครือข่ายความสัมพันธ์) อีกด้วย ทุนประเภทต่างๆ เหล่านี้จะหลอมรวมและส่งอิทธิพลซึ่งกันและกันก่อให้เกิดความแตกต่าง ในมิติที่ลึกซึ้งกว่ามิติทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

เมื่อนำแนวความคิดเรื่องความหลากหลายเชิงโครงสร้างทางสังคมและ *ฮาบีทัส* มาพิจารณาความแตกต่างทางโครงสร้างทางสังคม ความแตกต่างทางมโนทัศน์ และตัวกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของคนที่มีสถานะทางสังคมแตกต่างกันในกรณีศึกษาในบ้านหม้อ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อยกว่า 30 ปี ซึ่งมีความแตกต่างทางวิถีชีวิตและความคิดอย่างมากจากคนในรุ่นบิดามารดา ก็พบว่าแนวทางการศึกษาของ เรย์ และแนวความคิดเรื่องทุนประเภทต่างๆ และ *ฮาบีทัส* ของบูร์ดิเอร์สามารถอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่กรณีศึกษาได้หลายกรณี กล่าวคือพบว่ากลุ่มวัยรุ่นในบ้านหม้อมีความแตกต่างในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตภายในและภายนอกชุมชนแตกต่างกันและหลายกรณีสอดคล้องกับความแตกต่างทางสังคมของพื้นฐานของครวเรือนด้วย กลุ่มคนรุ่นใหม่ในบ้านหม้อมีทั้งผู้ที่ยังคงอยู่ภายในชนบทและกลุ่มที่ออกไปประกอบอาชีพภายนอกชุมชน

5.2.1 กลุ่มที่ยังคงประกอบอาชีพอยู่ภายในชุมชน

กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ยังคงอาศัยและเลือกที่จะประกอบอาชีพอยู่ภายในชุมชน ประกอบด้วยกลุ่มของบุตรหลานเจ้าของกิจการขนาดใหญ่ซึ่งการประกอบอาชีพในชุมชนหมายถึงการรับช่วงกิจการขนาดใหญ่ของบิดา – มารดา เช่น กรณีของพี่สาวบุตรสาวคนโตของพ่อเลี้ยงกิจ ซึ่งเข้ามาสืบทอดกิจการ โรงงานไม้มะม่วงครบวงจรของบิดาซึ่งจัดเป็นผู้ที่มีพื้นฐานจากครวเรือนที่มีทรัพยากรหรือทุนประเภทต่างๆ อยู่มาก กับผู้ที่ยังคงประกอบอาชีพรับจ้างผลิตหัตถกรรมรายชิ้นอยู่ภายในชุมชนเนื่องจากมีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมน้อย เช่น อ้ายกร บุตรชายของลุงปั่นแรงงานไร้ที่ดินซึ่งรับจ้างกลึงไม้เป็นรายชิ้น ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.2.1.1 การสืบทอดอาชีพการผลิตหัตถกรรมเจ้าของโรงงานหัตถกรรมไม้มะม่วงราย

ใหญ่

ตัวอย่างกรณีของพี่สาวบุตรสาวของพ่อเลี้ยงกิจ ดังที่ได้กล่าวถึงมาก่อนหน้านี้แล้วว่า พ่อเลี้ยงกิจเป็นเจ้าของโรงงานหัตถกรรมขนาดใหญ่รายแรกของบ้านหม้อ ซึ่งปัจจุบันมีโรงงานผลิตสินค้าหัตถกรรมไม้มะม่วงขนาดใหญ่ครบวงจรอยู่ในที่นาของตนภายนอกเขตหมู่บ้าน พ่อเลี้ยงกิจมีบุตร 2 คน คนโตเป็นหญิงอายุ 29 ปี ชื่อพี่สา (นามสมมติ) จบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาบัญชีจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ บุตรคนเล็กของคุณสุกิจเป็นชายอายุ 21 ปี กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยพายัพ ปัจจุบันพี่สาและสามีเข้ามาช่วยทำธุรกิจของบิดาเต็มตัวโดยพี่สารับผิดชอบกิจการของโรงงานร่วมกับบิดาเรื่องการเงินและการบัญชีเนื่องจากจบการศึกษาในด้านนี้มาโดยตรง ในขณะที่สามีของพี่สาก็ได้เข้าช่วยในการผลิตของโรงงานของพ่อเลี้ยงกิจ โดยรับผิดชอบดูแลกระบวนการผลิตภายในโรงงานในขั้นตอนต่างๆ แทนพ่อเลี้ยงกิจและเป็นผู้เดินทางไปส่งสินค้าตามที่ต่างๆ จนกล่าวได้ว่าปัจจุบันพี่สาและสามีเป็นผู้ดูแลกิจการโรงงานของพ่อเลี้ยงกิจเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันพ่อเลี้ยงกิจก็เริ่มปล่อยว่างงานต่างๆ ในโรงงานให้แก่บุตรสาวและบุตรเขยเป็นผู้ดูแลเกือบทั้งหมด พ่อเลี้ยงกิจจะเข้ามาในโรงงานเพียงบางวันเท่านั้นและสามารถพักผ่อนอยู่กับบ้านซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากโรงงานมากนัก

ดังนั้นกล่าวได้ว่าธุรกิจของพ่อเลี้ยงกิจกำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การดำเนินธุรกิจในรอบที่ 2 แล้ว ธุรกิจของพ่อเลี้ยงกิจมีขนาดใหญ่และมีความมั่นคงพอสมควร จนสามารถจูงใจให้บุตรสาวและบุตรเขยซึ่งจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีมาสานต่อธุรกิจได้ กิจการไม้มะม่วงของพ่อเลี้ยงกิจได้รับการคัดเลือกให้เป็นสินค้าโอท็อประดับ 4 ดาว เมื่อปี พ.ศ. 2548 ก็เนื่องมาจากความพยายามของพี่สาซึ่งเป็นผู้ติดต่อดำเนินการขอผลิตภัณฑ์เข้าร่วมการคัดสรรในขั้นตอนต่างๆ ทั้งหมด การได้รับคัดเลือกให้สินค้าของโรงงานเป็นสินค้า 4 ดาว ทำให้ได้มีโอกาสเดินทางไปออกร้านตามงานแสดงสินค้าของโครงการ OTOP เสมอ เช่น งานแสดงสินค้าที่จัดขึ้นเป็นประจำที่อิมแพ็คอารีนา เมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร

“ตอนนี้ก็ช่วยงานพ่อ เพราะเรียนจบมาทางด้านบัญชี เดียวนี้พ่อก็จะเข้ามาบ้าง ไม่เข้ามาบ้างบางวันแกก็พักผ่อนอยู่กับบ้าน หรือออกไปติดต่อลูกค้าประจำรายใหญ่ๆ ข้างนอก พี่ก็จะดูแลเรื่องบัญชีของเข้า – ของออก ส่วนแฟน (สามีของพี่สา) ก็จะช่วยคนงานทำของ (ผลิตชิ้นงาน) หรือออกไปส่งของ” (สัมภาษณ์พี่สา, 28 ธันวาคม 2553)

5.2.1.2 คนรุ่นใหม่ในชนบทที่เข้าสู่อารมณ์รับจ้างผลิตสินค้าหัตถกรรมรายวัน

กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปีในบ้านหม้อที่เข้ามาเป็นแรงงานผลิตหัตถกรรมรายวันนับว่ามีอยู่เป็นจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ออกไปศึกษาหรือประกอบอาชีพภายนอกชุมชน กลุ่มคนรุ่นใหม่กลุ่มนี้มักเป็นบุตรของผู้ผลิตรายวันหรือผู้รับเหมาช่วงขนาดเล็ก กลุ่มนี้จะเป็นวัยรุ่นที่ศึกษาไม่สูงนักหรือออกจากการศึกษากลางคัน กล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มที่มีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมน้อย ตัวอย่างของผู้ผลิตรายวันที่เป็นคนรุ่นใหม่ในชนบทคือกรณีของ อ้ายกร (นามสมมติ อายุ 29 ปี) อ้ายกร เป็นบุตรของลุงปิ่น (นามสมมติ อายุ 61 ปี) และป้าพรรณ (นามสมมติ อายุ 54 ปี) ลุงปิ่นและป้าพรรณเป็นเกษตรกรไร้ที่ดิน จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้งสองไม่เคยมีที่ดินเกษตรเป็นของตนเองเลยนับตั้งแต่แต่งงานแยกครอบครัวมาเมื่อ 30 กว่าปีก่อน ลุงปิ่นและป้าพรรณเคยเช่าที่ดินปลูกข้าว ควบคู่ไปกับการรับจ้างกลึงไม้มะม่วงที่ทำมานานกว่า 15 ปีแล้ว แต่ต่อมาเมื่ออายุมากขึ้นทำการเกษตรไม่ไหวจึงเลิกเช่าที่ดินทำนาหันมาประกอบอาชีพรับจ้างเกี่ยวไม้เพียงอย่างเดียวมาได้ราว 6 - 7 ปี

อ้ายกรรับจ้างเกี่ยวไม้มะม่วงมาได้ราว 10 ปี นับตั้งแต่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 อ้ายกรแต่งงานกับพี่ดวง (นามสมมติ อายุ 26 ปี) มีบุตรสาว 2 คน วัย 4 ขวบและ 2 ขวบ ครัวเรือนของอ้ายกรเป็นครัวเรือนของแรงงานรับจ้างที่มีคนในวัยทำงาน 4 คน คือลุงปิ่น ป้าพรรณ อ้ายกร และพี่ดวง มีรายได้จากการรับจ้างเฉลี่ยต่อปีราว 220,000 บาท ประกอบกับครัวเรือนไม่ได้มีหนี้สินเลยจึงไม่ได้จัดว่าครัวเรือนของอ้ายกรเป็นครัวเรือนที่ยากจน แต่ครัวเรือนของอ้ายกรก็จัดว่ามีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมที่น้อยเมื่อเทียบกับครัวเรือนของพี่ชาย ดังนั้นแม้ว่าพี่ชายและอ้ายกรซึ่งมีวัยใกล้เคียงกันและดำรงชีวิตตลอดจนประกอบอาชีพอยู่ภายในบ้านหม้อเหมือนกัน แต่ทั้งสองก็มีความแตกต่างกัน การอยู่ในชุมชนของพี่ชายเป็นการรับช่วงกิจการหรือมรดกต่อบิดาในขณะที่กรณีของอ้ายกรการไม่ออกไปอาศัยหรือทำงานนอกชุมชนเป็นผลมาจากข้อจำกัดของทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรม และเนื่องจากการที่อ้ายกรประกอบอาชีพรับจ้างเกี่ยวไม้เป็นรายวันจะได้รายได้ราว 6,000 - 7,000 บาท ต่อเดือน ซึ่งมากกว่าหากต้องไปทำงานที่อื่นและเสียค่าที่พักและค่าอาหาร ดังนั้นการยังคงเป็นแรงงานรับจ้างผลิตสินค้าหัตถกรรมรายวันเช่นเดียวกับบิดาจึงเป็นหนทางที่ดีกว่าการอพยพไปทำงานในเมือง

5.2.2 กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ประกอบอาชีพอยู่ภายนอกชุมชน

กลุ่มคนรุ่นใหม่ของบ้านหม้อที่ออกไปศึกษาหรือประกอบอาชีพภายนอกชุมชนจัดได้ว่าเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ในบ้านหม้อ เจ้าของโรงงาน ผู้รับเหมาช่วง และผู้ผลิตรายวัน ส่วนใหญ่มักส่งเสริมการศึกษาของบุตรหลานและผู้ปกครองที่มีทุนประเภทต่างๆ อยู่ภายในชุมชนน้อยก็

มักต้องการให้บุตรหลานของตนได้ออกไปศึกษาหรือประกอบอาชีพอื่นที่มีความมั่นคงกว่า งานในไร่นาหรืองานรับจ้างผลิตสินค้าหัตถกรรมแบบเหมาช่วง

5.2.2.1 ปริญญาตรีใบที่ 9: การลงทุนเพื่อการศึกษาบุตรของผู้รับเหมาช่วงและผู้ผลิตรายชิ้น

ผู้รับเหมาช่วงและผู้ผลิตรายชิ้นที่มีศักยภาพที่จะส่งเสียบุตรให้ได้รับการศึกษาขั้นสูงเพื่อมุ่งหวังให้ได้ประกอบอาชีพเฉพาะทางอื่นๆ ภายนอกชุมชน ตัวอย่างกรณีบุตรของเครือข่ายแรงงานหญิงรับเหมาช่วงแกะลายสินค้าหัตถกรรมไม้มะม่วง เครือข่ายของน้ำหอม กลุ่มการผลิตของน้ำหอมรับจ้างผลิตในขั้นตอนการตกแต่งขวดลายผลิตภัณฑ์ไม้มะม่วงจากโรงงานของอ้ายวัฒน์-พีตีว ซึ่งเป็นโรงงานไม้มะม่วงครบวงจรที่ตั้งอยู่ใกล้กับบ้านของน้ำหอมและมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกัน กลุ่มการผลิตของน้ำหอมประกอบด้วยน้ำหอมและแรงงานหญิงอีก 5 คน รวมเป็นกลุ่ม 6 คน ทั้งหมดต่างมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันทั้งสิ้นในจำนวนนี้ 2 รายเป็นพี่สาวแท้ๆ ของน้ำคสมิ น้ำหอม คือ ป้านวล (อายุ 58 ปี) และป้าพร (อายุ 56 ปี) น้ำคสมิเป็นน้องชายคนเล็กมีพี่สาว 3 คน คือ ป้าแก้ว ป้านวล และป้าพร ครอบครัวของน้ำหอมกับน้ำคสมิและครอบครัวของพี่สาวน้ำคสมิมีความสนิทสนมกันมากเพราะ มาจากตระกูลเดียวกันมาก่อนคือตระกูล “คำแดง” น้ำหอมและครอบครัวของน้ำคสมิศักดิ์เป็นญาติห่างๆ กัน และนามสกุลคำแดงเหมือนกัน ดังนั้นเมื่อน้ำหอมแต่งงานกับน้ำคสมิจึงใช้นามสกุลเดิม ในขณะเดียวกันพี่น้องของน้ำหอมก็มีนามสกุลเดียวกันกับครอบครัวเดิมของน้ำคสมิ จึงทำให้ครัวเรือนของน้ำหอมและน้ำคสมิจัดเป็นญาติกันและมีความสนิทสนมกันอย่างมาก ในบรรดาบุตรของ 7 ครอบครัว ของพี่น้องน้ำหอมและน้ำคสมิต่างก็ถือว่าเป็นของตนเป็นลูกพี่ลูกน้องกันจำนวน 15 คน

ครัวเรือนทั้งสองฝั่งซึ่งมาจากนามสกุลคำแดงเหมือนกันและถือเป็นพี่น้องกันต่างสนับสนุนให้บุตรหลานของตนศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงจนบุตรหลานในจำนวน 15 คน สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้วถึง 9 คน ซึ่งน้ำหอม ป้าแก้ว ป้านวล และป้าพรจะคอยนับเรียงลำดับอยู่เสมอว่าบุตรของพี่น้องคนใดจะได้ปริญญาลำดับเท่าใดของตระกูลคำแดง บุตรสาวของตระกูลส่วนใหญ่จะสำเร็จการศึกษาสาขาพยาบาลหรือครูเป็นส่วนใหญ่ในจำนวนปริญญา 9 ใบนั้นเป็นปริญญาสาขาพยาบาลศาสตร์ 3 ใบ และศึกษาศาสตร์ 2 ใบ บุตรสาวของป้าแก้วและป้าพรจบการศึกษาสาขาพยาบาลทุกคน ในขณะที่บุตรสาวของป้านวลจบการศึกษาสาขาศึกษาศาสตร์ ปัจจุบันเป็นครูที่จังหวัดเชียงรายส่วนบุตรสาวคนเล็กกำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีสาขาเทคนิคการแพทย์ที่มหาวิทยาลัยพะเยา

น้ำหอมมีบุตรสาวสองคนคือ พี่หลิว (อายุ 28 ปี) และน้องรุ่ง (อายุ 24 ปี) พี่หลิวจบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ปัจจุบันทำงานเป็นพนักงานโรงแรมระดับ 5 ดาวแห่งหนึ่งที่พญา จังหวัดชลบุรี ในขณะที่น้องรุ่งกำลังศึกษาสาขาบริหารธุรกิจ เนื่องจากหลังจากจบการศึกษาระดับปวส. แล้ว ได้ออกมาทำงานอยู่ราว 3 ปี พี่หลิวกล่าวถึงแนวคิดเรื่องการศึกษาบุตรของครอบครัวว่า

“แม่ (น้ำหอม) กับพวกป้าๆ เขาชอบพยายาลกับครู เขาเป็นคนรุ่นเก่าๆ เขาคิดว่างานพยายาลกับครูมั่นคง เราทำงานโรงแรมเขาก็ว่าเป็นงานไม่มั่นคง ต้องไปอยู่ไกลบ้านสู้พวกพี่ๆ ที่เขาเป็นครูหรือเป็นพยายาล เข้าไปทำงานแล้วเย็นกลับมาบ้านไม่ได้ ผู้ชายถ้าได้ทำงานราชการหรือแค่ อบต. เขาก็ถือว่าดีกว่าทำงานบริษัทหรือต้องไปทำงานไกลๆ” (สัมภาษณ์พี่หลิว, 14 เมษายน 2553)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มเครือญาติ (ซึ่งซ้อนทับกับกลุ่มแรงงาน) ของน้ำหอมให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตรของพวกตนเป็นอย่างมาก เมื่อบุตรหลานคนใดได้ไปศึกษาต่อที่ใดกลุ่มเครือญาติก็มักจะเดินทางไปส่งเป็นจำนวนมากเสมอ เช่น คราวที่น้องอ้ง (อายุ 20 ปี) บุตรสาวคนเล็กของป้านวลได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยพะเยากลุ่มญาติก็ได้เดินทางไปส่งที่มหาวิทยาลัยกันหลายคน รวมถึงเมื่อบุตรหลานสำเร็จการศึกษาก็เป็น โอกาสที่ครัวเรือนจะเฉลิมฉลองหลังรับปริญญา เนื่องจากปริญญาของบุตรหลานมีความสำคัญต่อคนในรุ่นพ่อรุ่นแม่ที่ทำงานในไร่นาและรับจ้างผลิตหัตถกรรมอย่างมาก ดังเช่นกลุ่มเครือญาติและเครือข่ายแรงงานของน้ำหอมที่ให้ความสำคัญกับการจบการศึกษาระดับปริญญาของบุตรหลาน จนนับใบปริญญาและจัดลำดับการสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาของบุตรหลานของตน

จากกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่าบุตรหลานของผู้รับเหมาช่วงและผู้ผลิตรายขึ้นมักศึกษาและประกอบอาชีพนอกชุมชนมากเนื่องจากเมืองและภายนอกชุมชนเป็นแหล่งของโอกาสและอาชีพมากกว่าภายในชุมชน เนื่องจากบิดามารดาไม่ได้มีกิจการขนาดใหญ่รองรับ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าครัวเรือนของน้ำหอมและพี่น้องซึ่งเป็นครัวเรือนของผู้รับเหมาช่วงและผู้ผลิตรายขึ้น ซึ่งมีทรัพยากรหรือทุนประเภทต่างๆ น้อยกว่าครัวเรือนของเจ้าของโรงงานขนาดใหญ่ เช่น ครัวเรือนของพ่อเลี้ยงกิจ ครัวเรือนของน้ำหอมและพี่น้องแม้จะมีทุนทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้นจากการสร้างอาชีพที่หลากหลายทั้งในและนอกภาคการเกษตรโดยเฉพาะการรับจ้างผลิตสินค้าหัตถกรรมที่ได้รายได้เป็นเงินสด แต่กระนั้นก็ตามทุนประเภทอื่นๆ เช่น ทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคม เช่น เครือข่ายซึ่งเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นหลัก ไม่อาจเป็นหลักประกันให้คนในรุ่นลูกหรือ

หลานสามารถดำรงชีพอยู่ภายในชุมชนได้เท่ากับการให้การศึกษาเพื่อมีอาชีพอื่นที่มั่นคงแน่นอนกว่าอาชีพในชุมชนและอาชีพของคนรุ่นพ่อแม่ โดยเฉพาะอาชีพที่มีความมั่นคงสูง เช่น ข้าราชการ พยาบาลหรือพนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล

5.3 การก่อตัวของทุนท้องถิ่นและนโยบายภาคปฏิบัติในการพัฒนาชนบท

5.3.1 การก่อรูปของทุนท้องถิ่นและการควบคุมจัดการแรงงานในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

ที่ผ่านมาได้มีงานศึกษาที่ศึกษาเกี่ยวกับทุนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่มาแล้ว เช่น งานศึกษาของปลาย่อ ชนชนนท์ (ปลาย่อ ชนชนนท์, 2530) ที่ศึกษากระบวนการก่อรูปของนายทุนท้องถิ่นในภาคเหนือโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดเชียงใหม่ นับตั้งแต่ก่อนการก่อสร้างทางรถไฟมายังจังหวัดเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2464 จนถึงการศึกษาของวีระรัฐ เนติโพธิ์ (วีระรัฐ เนติโพธิ์, 2550) ซึ่งศึกษากลุ่มตระกูลนายทุนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ในสมัยหลังที่สืบเนื่องมาจากการศึกษาของปลาย่อ ชนชนนท์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มทุนในจังหวัดเชียงใหม่หลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 งานศึกษาสองชิ้นข้างต้นเป็นการศึกษาทุนท้องถิ่นขนาดใหญ่ของจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจในระดับประเทศ ดังนั้นทุนท้องถิ่นจึงหมายถึงผู้ประกอบการหรือนายทุนในภูมิภาคซึ่งมีบทบาทต่อความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในระดับประเทศ งานศึกษาทุนท้องถิ่นทั้งสองชิ้นจึงให้ภาพของการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของตระกูลนักธุรกิจขนาดใหญ่ของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ตระกูลชุตินา-นิมานเหมินทร์, ดันตรานนท์, ชินวัตร, ศักดาธร, เป็นต้น

งานศึกษาทั้งสองชิ้นได้ให้ภาพความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มทุนในระดับจังหวัดที่เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจในภูมิภาคและระดับประเทศ เช่น การให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทต่างชาติ (ภายหลังการยกเลิกการผูกขาดสัมปทานค่าต่อไม้ของกลุ่มเจ้าเชียงใหม่) การก่อสร้างทางรถไฟมายังภาคเหนือส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (ปลาย่อ ชนชนนท์) หรือการขยายตัวของกลุ่มทุนที่ทำธุรกิจด้านการท่องเที่ยวภายหลังการกำหนดให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในภาคเหนือตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะฉบับที่สอง (พ.ศ. 2510 – พ.ศ. 2514) (วีระรัฐ เนติโพธิ์, 2550: 38)

ในขณะที่งานศึกษาชิ้นนี้จะศึกษาการก่อรูปของทุนท้องถิ่นขนาดเล็กในระดับหมู่บ้าน ซึ่งก่อรูปขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในภาคเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ การผลิตหัตถกรรมในเชิงอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดนายทุนระดับท้องถิ่นขนาดเล็ก ซึ่งผู้ประกอบการเหล่านี้ไม่มีทุนและเครือข่ายขนาดใหญ่

เท่าทุนในระดับจังหวัดหรือระดับประเทศ จึงจำเป็นต้องใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านเพื่อใช้ในการก่อรูปธุรกิจของตนเอง เจ้าของโรงงานและผู้รับเหมาช่วงซึ่งอยู่ในฐานะผู้จ้างงานจำเป็นต้องระดมเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือความเป็นเพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนมาใช้ในการดึงดูดแรงงานในหมู่บ้านเข้ามาทำการผลิต

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การผลิตหัตถอุตสาหกรรมของบ้านหม้อก็สะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องอยู่กับการผลิตอย่างชัดเจน ระบบการผลิตหัตถกรรมของบ้านหม้อวางอยู่บนรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะเครือข่าย เจ้าของโรงงานหลายรายโดยเฉพาะเจ้าของโรงงานรายใหม่ เช่น นายก อบต.นครและอ้ายวัฒน์ซึ่งมีข้อจำกัดด้านเงินทุนจำเป็นต้องใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมมาใช้ในการจัดการระดมและจัดการแรงงาน

เนื่องจากงานหัตถกรรมประเภทใหม่คือการแปรรูปไม้มะม่วงเป็นกิจการที่ต้องอาศัยแรงงานในขั้นตอนการผลิตต่างๆ หลายประเภททั้งแรงงานชายและแรงงานหญิง เนื่องจากระบวนการผลิตมีการกระจายงานชิ้นงานเป็นขั้นตอนคล้ายกับการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมในโรงงาน แรงงานแต่ละคนจะรับผิดชอบผลิตเฉพาะขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งเพียงขั้นตอนเดียวและส่งผ่านชิ้นงานไปยังแรงงานคนอื่นต่อไป นับตั้งแต่การขึ้นกลึง เคียนขึ้นรูปชิ้นงาน การอบแห้ง การทำสี การตกแต่งลวดลาย ดังนั้นชิ้นงานหนึ่งชิ้นจึงต้องผ่านแรงงานหลายรายกว่าจะเสร็จสมบูรณ์ ขั้นตอนการผลิตแบบนี้นำไปสู่ระบบการจ้างงานแบบเหมาช่วงที่จ่ายค่าจ้างแรงงานตามปริมาณชิ้นงานที่ผลิตได้

การผลิตในลักษณะนี้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การกลายเป็นแหล่งผลิตสินค้าหัตถกรรมของเมืองเชียงใหม่ ตัวเลขการขยายตัวของโรงงานหัตถกรรมขนาดเล็กเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนนับตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 2510 ภายหลังการดำเนินแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งให้เชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวภาคเหนือ นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 นับตั้งแต่่นั้นได้เกิดแหล่งผลิตสินค้าหัตถกรรมที่ระลึกเพื่อขายแก่นักท่องเที่ยวขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น บ้านถวายเป็นอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่และบ้านบ่อสร้างซึ่งเติบโตขึ้นภายหลังจากแหล่งผลิตสินค้าหัตถกรรมย่านวัวลายเริ่มซบเซา อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้าที่ระลึกจากสินค้าหัตถกรรมเชิงวัฒนธรรมและเลียนแบบของเก่าซึ่งมีราคาสูง เช่น เครื่องเงิน เครื่องเงิน มาสู่สินค้าหัตถกรรมที่ระลึกขนาดเล็กซึ่งผลิตจากวัสดุดิบที่มีราคาถูกและสามารถผลิตได้เป็นจำนวนมาก เช่น ร่มกระดาษ ไม้แกะสลักขนาดเล็ก หรือของที่ระลึกจากไม้ไผ่หรือไม้เนื้ออ่อนซึ่งสินค้าที่ระลึกแบบใหม่เหล่านี้มีราคาย่อมเยานักท่องเที่ยวทั่วไป

สามารถซื้อหาเป็นที่ระลึกได้ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตสินค้านำไปสู่การขายตัวของโรงงานผลิตสินค้าหัตถกรรมในเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก

การศึกษาของผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, 2549) ได้ชี้ให้เห็นว่า วิฤตติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ได้ส่งผลกระทบและสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับทุนนิยมในประเทศไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการลดอำนาจการผูกขาดของธุรกิจครอบครัวไทย กล่าวคือนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมาถึง พ.ศ. 2540 ธุรกิจแนวหน้าของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นธุรกิจครอบครัวที่มีลักษณะกึ่งผูกขาดและได้รับการปกป้องคุ้มครองจากภาครัฐ ธุรกิจขนาดใหญ่ของประเทศจึงเป็นของตระกูลธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีสายเชิงอุปถัมภ์อันดีกับภาครัฐ ในช่วงก่อนวิฤตติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 บริษัทต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในประเทศไทยต้องดำเนินการภายใต้กรอบกฎหมายและข้อกำหนดซึ่งรัฐบาลบังคับใช้ เช่นกฎหมายควบคุมสัดส่วนการถือครองหุ้น และข้อห้ามบริษัทต่างชาติดำเนินกิจการหลายอย่างโดยเฉพาะในภาคบริการ การทำธุรกิจจึงต้องทำผ่านการร่วมทุนกับนักธุรกิจหรือกลุ่มทุนไทย ทำให้ธุรกิจครอบครัวของไทยมีฐานะและสิทธิพิเศษ จึงสามารถสร้างผลกำไรและขยายการลงทุนไปยังธุรกิจประเภทอื่นๆ ได้อย่างกว้างขวาง

กลุ่มทุนครอบครัวของไทยเหล่านี้ยังได้สร้างสายสัมพันธ์อันดีกับรัฐ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ เพื่อให้ภาครัฐสนับสนุนเอื้อประโยชน์ต่อกิจการของตน เช่น ธุรกิจของตระกูลสิริวัฒนภักดี หรือตระกูลชินวัตร ที่ได้ทำธุรกิจสุราและการสื่อสารในเชิงกึ่งผูกขาดอยู่เป็นเวลานาน จนสร้างผลกำไรและขยายธุรกิจไปยังกิจการอื่นๆ ได้อีกหลายประเภท โดยมีสายสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการและนักการเมืองระดับสูง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, 2549: 20-21)

ด้วยเหตุดังนี้ภายหลังจากวิฤตติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 รัฐบาลจึงลดมาตรการคุ้มครองต่างๆ ที่เคยให้กับกลุ่มทุนไทยลง ดังนั้นภายหลังจากปี พ.ศ. 2540 ภายใต้อิทธิพลวิฤตติเศรษฐกิจและโลกาภิวัตน์จึงทำให้บริษัทต่างชาติได้เข้ามามีบทบาทในธุรกิจระดับชาติของไทยเพิ่มมากขึ้น เช่น อุตสาหกรรมรถยนต์และชิ้นส่วนที่สัดส่วนผู้ถือหุ้นไทยลดลงอย่างมากหรือธุรกิจการเงินการธนาคาร (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, เรื่องเดิม: 23) รวมถึงกลุ่มทุนไทยขนาดใหญ่จากส่วนกลางที่รอดพ้นหรือได้รับผลกระทบน้อยจากวิฤตติเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มธุรกิจของนายเจริญ สิริวัฒนภักดี

ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นกับทุนท้องถิ่นขนาดใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่หรือครอบครัวนักธุรกิจรายใหญ่ของจังหวัดด้วย งานศึกษาของเวียงรัฐ เนติโพธิ์ (เวียงรัฐ เนติโพธิ์, 2550) ซึ่งอยู่ร่วมชุดโครงการวิจัยการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทุนไทยภายหลังจากปี พ.ศ. 2540 ได้ศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และได้ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกลุ่มตระกูลนักธุรกิจของจังหวัดเชียงใหม่ ในการศึกษาของเวียงรัฐได้ชี้ให้เห็นว่านับตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 2530 ธุรกิจที่

เคยอยู่ภายใต้กลุ่มตระกูลนักธุรกิจที่สำคัญในเชียงใหม่เริ่มเปลี่ยนมือไปเป็นของทุนจากส่วนกลางหรือทุนจากต่างชาติ เช่น ธุรกิจห้างสรรพสินค้า โรงแรม เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจกลุ่มทุนจากส่วนกลางที่ทวีบทบาทเพิ่มมากขึ้น เช่น การขยายธุรกิจของตระกูลจิราธิวัฒน์ในธุรกิจห้างสรรพสินค้าและห้างค้าปลีกแทนที่กลุ่มธุรกิจตระกูลเดิมเช่นตระกูลตันตรานนท์ หรือการซื้อโรงแรมและที่ดินย่านเชียงใหม่ในท่าบารซึ่งเป็นที่ดินของตระกูลสุติมา-นิมมานเหมินท์ โดยบริษัทในเครือของนายเจริญ สิริวัฒนภักดี เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกับทุนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ในระดับที่แตกต่างกัน ทุนท้องถิ่นดั้งเดิมบางตระกูลอาจได้ผลกระทบมาก ในขณะที่บางตระกูลอาจได้รับผลกระทบน้อย หรือบางกลุ่มอาจเป็นช่องทางในการดำเนินธุรกิจ เวียงรัฐ เนติโพธิ์ ได้แบ่งประเภทของกลุ่มทุนในเชียงใหม่ภายหลังปี พ.ศ. 2540 ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ 1). กลุ่มทุนชั้นนำ คือ กลุ่มทุนที่มีขนาดธุรกิจและรายรับที่มั่นคงรวมถึงมีศักยภาพที่จะขยายทุนต่อไปในอนาคต เช่น กลุ่มตระกูลบุญปกรณ์และกลุ่มนิ่มชีแสง 2). กลุ่มทุนเก่าที่เคยรุ่งเรืองในอดีตซึ่งได้ผ่านจุดรุ่งเรืองสูงสุดมาแล้วไม่สามารถขยายตัวหรือกลับไปมีบทบาทนำทางธุรกิจได้อีก ปัจจุบันยังคงทำประโยชน์จากทรัพย์สินที่มีมาแต่เดิม เช่น กลุ่มตระกูลสุติมา-นิมมานเหมินท์ และตระกูลกิตติบุตร 3). กลุ่มทุนใหญ่ที่ปรับตัวโดยลดขนาดธุรกิจให้เล็กลงและไม่มีโอกาสที่เป็นกลุ่มทุนชั้นนำทางเศรษฐกิจอีก เช่น ตระกูลศักดิ์ธรร (เครือนิคมพาณิชย์) ตระกูลตันตรานนท์ ตระกูลโตวิวัฒน์ และตระกูลวังวิวัฒน์ 4). กลุ่มทุนขนาดกลางที่พัฒนาเข้าสู่ยุครุ่งเรืองในปัจจุบันและมีศักยภาพที่จะพัฒนาต่อไปได้ เช่น นพดลพาณิชย์ (ค้าวัสดุก่อสร้าง) และตนานูวัฒน์ (ค้าเฟอร์นิเจอร์) 5). กลุ่มทุนใหม่ที่ต้องอยู่กับ “ความเป็นเชียงใหม่” เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่และยังคงมีพลวัตต่อไปในอนาคต คือกลุ่มผู้ผลิตและส่งออกสินค้าหัตถกรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในสมาคม NOHMEX (สมาคมผู้ผลิตและส่งออกหัตถกรรมภาคเหนือ) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้ประโยชน์จากการเติบโตทางธุรกิจการท่องเที่ยวที่ขยายตัวเรื่อยมา เป็นธุรกิจที่มีต้นทุนต่ำและสามารถจ้างแรงงานภายในท้องถิ่น ทั้งยังเป็นธุรกิจที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐผ่านนโยบายส่งเสริมการส่งออก นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดเล็ก และนโยบายส่งเสริมสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) (เวียงรัฐ เนติโพธิ์, เรื่องเดิม: 215-216, 228)

งานศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของทุนระดับชาติและทุนในท้องถิ่นของवासูก พงษ์ไพจิตรและเวียงรัฐ เนติโพธิ์ ช่วยอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระบบหัตถอุตสาหกรรมในจังหวัดเชียงใหม่และพื้นที่กรณีศึกษา กล่าวคือภายหลังปี พ.ศ. 2540 กลุ่มทุนขนาดใหญ่ในระดับชาติและระดับท้องถิ่นต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง บางแห่งต้องปิดกิจการ หรือถูกลวบรวมกิจการ แต่กระนั้นทุนเล็กทุนน้อยหรือทุนท้องถิ่นในชนบทหรือกิ่งเมืองกิ่งชนบทกลับค่อยๆ ก่อ

ร่างสร้างตัวขึ้นและขยายกิจการนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2540 โดยเฉพาะธุรกิจสินค้าหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวของเมืองเชียงใหม่

เนื่องจากที่ผ่านมาแม้ธุรกิจภาคอื่นๆ จะประสบปัญหาจากภาวะเศรษฐกิจทำให้ผลประกอบการลดลงหรือต้องปิดกิจการ แต่ธุรกิจการท่องเที่ยวในเมืองเชียงใหม่กลับไม่เคยซบเซาและขยายตัวขึ้นมาโดยตลอด ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจที่ค่าเงินบาทอ่อนตัวลงกลับเป็นการเพิ่มแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและใช้จ่ายในจังหวัดเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นตัวเลขจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ตัวเลขการสำรวจจำนวนนักท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ เขต 1 ได้แสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 – พ.ศ. 2550 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังจังหวัดเชียงใหม่ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นทุกปีอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ (ภาคผนวก ก.) ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจึงขยายตัวอย่างมาก โดยเฉพาะธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก เช่น การก่อตัวของธุรกิจขนาดเล็กซึ่งผลิตสินค้าหัตถกรรม, หัตถอุตสาหกรรมป้อนตลาดการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่

การทำสำมะโนอุตสาหกรรมในประเทศไทยในระดับที่ทำทั้งประเทศทำขึ้น 3 ครั้ง คือ ครั้งแรกใน พ.ศ. 2507 ครั้งที่สองใน พ.ศ. 2510 และครั้งที่สามใน พ.ศ. 2550 พบว่าปัจจุบันโครงสร้างการผลิตของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น จากจำนวนและขนาดการจ้างงานของโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทย นอกจากจะมีอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ใหม่ๆ เกิดขึ้นมากแล้ว ลักษณะการประกอบอุตสาหกรรมขนาดเล็กและอุตสาหกรรมในครัวเรือนก็ขยายตัวเป็นจำนวนมากและมีบทบาทต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศมากขึ้น สำหรับจังหวัดเชียงใหม่มีสถานประกอบอุตสาหกรรมการผลิตจำนวนทั้งสิ้น 13,714 แห่ง ในจำนวนนั้นส่วนใหญ่เป็นการผลิตสินค้าในเชิงหัตถศิลป์ กล่าวคือพบว่ามีสถานประกอบการที่ดำเนินกิจการผลิตไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้ (ยกเว้นเฟอร์นิเจอร์) เป็นจำนวนมากที่สุดในบรรดาสถานประกอบอุตสาหกรรมทั้งหมดในจังหวัดคิดเป็นร้อยละ 28.8 และสถานประกอบการที่อุตสาหกรรมที่มีมากเป็นอันดับสองคือการผลิตเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย คิดเป็นร้อยละ 23.6 (สำนักสถิติจังหวัดเชียงใหม่, 2550:17)

ส่วนใหญ่การผลิตสินค้าจากไม้และสินค้าเป็นการผลิตที่มีเจ้าของรายเดียวและมีโรงงานหรือพื้นที่ผลิตแห่งเดียวเป็นหลัก โดยสถานประกอบการอุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายที่มีโรงงานผลิตแห่งเดียวมีมากถึงร้อยละ 99.9 ในขณะที่อุตสาหกรรมจากไม้มีโรงงานหรือพื้นที่ผลิตแห่งเดียวมากถึงร้อยละ 99.8 ระยะเวลาการประกอบกิจการการผลิตทั้งสองประเภทส่วนใหญ่จะอยู่

ระหว่าง 1 – 10 ปี มากที่สุด (กิจการไม้ประกอบกิจการมา 5 – 9 ปี คิดเป็นร้อยละ 39 น้อยกว่า 5 ปี ร้อยละ) แสดงให้เห็นว่ากิจการเกี่ยวกับสิ่งทอเป็นกิจการที่มีพัฒนาการมาเป็นระยะเวลายาวนาน ผู้ประกอบการที่มีระยะเวลาประกอบการยาวนานกว่า 30 ปียังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก

สอดคล้องกับข้อมูลสัมภาษณ์ในพื้นที่การศึกษา แรงงานโดยเฉพาะแรงงานหญิงมีประสบการณ์ในการรับจ้างผลิตสินค้าสิ่งทอและเสื้อผ้าพื้นเมืองสำเร็จรูปมาเป็นเวลานาน แรงงานหญิง และผู้ประกอบการหญิงส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาที่อำเภอสันกำแพงเคยเป็นแรงงานรับจ้างเย็บผ้ามาก่อน ในรุ่นที่มีอายุ 60 ปี เช่น แม่หลวงแดง (ภรรยาอดีตผู้ใหญ่บ้าน) เคยจักรเย็บผ้ามาก่อน ในรุ่นที่มีอายุ 50 ปี เช่น น้ำหอมและป้านวลเคยไปเย็บผ้าที่ตลาดสันกำแพงและในช่วงเดียวกันนี้เองที่งานเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปได้ตามเข้ามาถึงในชุมชน แรงงานสตรีในหมู่บ้านส่วนใหญ่เคยมีจักรเย็บผ้าและรับจ้างเย็บเสื้อผ้าเป็นรายชิ้นอยู่กับบ้าน แม้แต่ในรุ่น 30 – 40 ปีก็ประสบการณ์ในการรับจ้างเย็บผ้าแบบเหมาที่บ้านมาก่อน เช่น พี่ตัว หรือแม่เลี้ยงตัว ที่ก่อนที่จะผันตัวเองมาประกอบกิจการหัตถกรรมไม้มะม่วงและขยายกิจการเป็นเจ้าของโรงงานขนาดใหญ่ครบวงจรนั้นก็เคยรับจ้างเย็บผ้ามาก่อน

ตารางที่ 5.1 แสดงประเภทและระยะเวลาประกอบการหัตถกรรมสองชนิดหลักของ จ.เชียงใหม่

ประเภท/ ระยะประกอบการ	น้อยกว่า 5 ปี	5 – 9 ปี	10 – 19 ปี	20 – 29 ปี	30 ปีขึ้นไป
สิ่งทอ เครื่องแต่งกาย	32.5	17.4	28.7	8.6	12.7
ผลิตภัณฑ์จากไม้	31.5	39.0	11.8	10.5	7.3

ที่มา: สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่. (2550) สัมภาษณ์อุตสาหกรรมในจังหวัดเชียงใหม่

จากตารางจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดเชียงใหม่เป็นโรงงานผลิตสินค้าหัตถกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานผลิตสิ่งทอและเครื่องแต่งกายและผลิตภัณฑ์จากไม้มีส่วนเป็นอุตสาหกรรมที่มีมากที่สุดสองอันดับแรก อุตสาหกรรมทั้งสองประเภทส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดเล็กมีเจ้าของผู้ประกอบการเพียงรายเดียวมากกว่าจ้างหุ้นส่วนหรือบริษัทร่วมทุน

ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบพัฒนาการของงานหัตถกรรมที่ผลิตเพื่อขายในระบบโรงงานหรือสถานประกอบการของจังหวัดเชียงใหม่แล้ว พบว่ากิจการสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่มมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานกว่ากิจการผลิตภัณฑ์จากไม้ ในกรณีของผลิตภัณฑ์ไม้ (ซึ่งในการสำรวจได้แยกเฟอร์นิเจอร์จากไม้ไว้ต่างหาก) พบว่าธุรกิจส่วนใหญ่ที่ดำเนินกิจการในปัจจุบันเริ่ม

ดำเนินกิจการมาเป็นเวลาน้อยกว่า 10 ปี จากเวลาที่ทำกำรสำรวจสำมะโนอุตสาหกรรม ซึ่งย้อนหลังกลับไปในทศวรรษที่ 2540 สถิตินี้สอดคล้องกับการขยายตัวของโรงงานหัตถกรรมไม้มะม่วงในพื้นที่ตำบลห้วยทราย กิจการ ไม้มะม่วงของบ้านหม้อเริ่มขึ้นโดยพ่อเลี้ยงกิจในต้นทศวรรษที่ 2530 และขยายตัวอย่างมากในปลายทศวรรษที่ 2530 คือนับตั้งแต่หลังพุทธศักราช 2535 เป็นต้นมา กิจการ ไม้มะม่วงของพ่อเลี้ยงกิจประสบความสำเร็จอย่างสูงมียอดการสั่งซื้อเข้ามาเป็นจำนวนมาก จนสามารถตั้งโรงงานผลิตขนาดใหญ่ที่จ้างงานคนงานกว่า 100 คนได้ (พ่อเลี้ยงกิจ, สัมภาษณ์ 2553) ต่อมาลูกน้องของพ่อเลี้ยงกิจหลายรายได้แยกตัวออกมาเพื่อประกอบกิจการของตนเอง หนึ่งในนั้นที่ประสบความสำเร็จคือนายสมยศ (พี่ชาย อดต.ถาวร) ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2540

โดยกิจการสิ่งทอและผลิตภัณฑ์จากไม้ในจังหวัดเชียงใหม่เป็นกิจการของเจ้าของรายเดียว ซึ่งขนาดไม่ใหญ่นักและเป็นกิจการที่ไม่มีการจดทะเบียนเก็บทั้งสิ้น ในอุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายพบว่า เป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีการจดทะเบียนในรูปของบริษัท ห้างหุ้นส่วนหรือสหกรณ์สูงถึงร้อยละ 99.1 ในขณะที่อุตสาหกรรมจากไม้เป็นกิจการที่ไม่ได้จดทะเบียนสูงถึงร้อยละ 99.1 เช่นกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาตามรูปแบบการจัดตั้งหรือเจ้าของกิจการแล้วจะพบว่าเป็นกิจการส่วนบุคคลเครื่องแต่งกายร้อยละ 97.4 และอุตสาหกรรมจากไม้ร้อยละ 98.5

การผลิตหัตถกรรมของบ้านก็ได้รับผลจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง หัตถอุตสาหกรรมไม้มะม่วงเริ่มผลิตในต้นทศวรรษที่ 2530 แต่กลับขยายตัวอย่างยิ่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จากการสัมภาษณ์พ่อเลี้ยงกิจเจ้าของโรงงานไม้มะม่วงรายแรกพ่อเลี้ยงกิจได้กล่าวว่าลูกน้องในโรงงานของเขาส่วนใหญ่ได้แยกตัวออกไปประกอบกิจการไม้มะม่วงของตนเองในปี พ.ศ. 2537 - 3539 และในต้นทศวรรษที่ 2540 ผู้ประกอบการเจ้าของโรงงานไม้มะม่วงซึ่งเป็นนายทุนท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านของบ้านหม้อเกิดขึ้นในบริบทที่ทุนท้องถิ่นขนาดใหญ่ดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยทุนขนาดใหญ่จากภายนอก แต่ทุนท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านได้ก่อตัวขึ้นและขยายจนสามารถจ้างงานแรงงานในวัยที่มีผลิตภาพส่วนใหญ่ของชุมชนให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตที่จ้างแรงงานอย่างยืดหยุ่นผ่านระบบเหมาช่วงและจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายชิ้นในหมู่บ้านและในพื้นที่ตำบลห้วยทรายได้ กลุ่มทุนท้องถิ่นระดับหมู่บ้านจำนวนหนึ่งก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของเมืองเชียงใหม่ภายในบ้านหม้อ เมื่อได้สร้างสถานะทางเศรษฐกิจอย่างมั่นคงแล้วก็ได้เข้าไปมีบทบาทเป็นแกนนำในการบริหารหมู่บ้านอีกด้วยโดยจะเห็นได้ว่านายกองค์การบริหารส่วนตำบล, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล, ผู้ใหญ่บ้านและประธานกองทุนหมู่บ้าน หรือแม้แต่แกนนำอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ต่างก็เป็นเจ้าของโรงงานหัตถกรรมหรือผู้รับเหมาช่วงทั้งสิ้น

5.3.2 ทุนท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและนโยบายภาคปฏิบัติในการพัฒนาชนบท: “อยู่กับบ้านมีเงิน มีงาน บันดาลสุข”

การเกิดขึ้นของ (นาย) ทุนท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ในบ้านหม้อนำไปสู่เปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้บริหารของชุมชนด้วย แกนนําบริหารชุมชนในปัจจุบันเป็นผู้ประกอบการเจ้าของโรงงานหัตถกรรมและผู้รับเหมาช่วง แม้ว่าบางรายในกลุ่มนี้จะมีพื้นฐานมาจากครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมาก่อน เช่น สมาชิก อบต. ถาวร (บุตรพ่ออู๊ดดี เจ้าของที่ดินรายใหญ่ในบ้านหม้อ) แต่ในจำนวนแกนนำที่เป็นทางการในชุมชนขณะนี้มักเป็นผู้ที่ก่อร่างสร้างตัวมาจากการผลิตสินค้าหัตถอุตสาหกรรม เช่น นายก อบต. นคร (เจ้าของโรงงานไม้มะม่วงขนาดใหญ่ครบวงจร), พ่อหลวงถนอม (ผู้รับเหมาช่วงไม้มะม่วง), ประธานกองทุนหมู่บ้านลุงเสาร์คำ (เจ้าของธุรกิจโมบายไม้ไผ่), แกนนํา อสม. น้ำหอม (ผู้รับเหมาแกะสลักลายไม้มะม่วง)

ตารางที่ 5.2 แสดงอาชีพแกนนำบริหารของบ้านหม้อ

ชื่อ	ตำแหน่ง	ปี (พ.ศ.)	อาชีพ	ปี (พ.ศ.)
นายก อบต. นคร	นายก อบต.	-สมัยที่ 1 2548 -สมัยที่ 2 2551	เจ้าของโรงงานไม้ มะม่วง	2540
อบต. ถาวร	สมาชิก อบต.	2551	เจ้าของโรงงานไม้ มะม่วง	2545
พ่อหลวงถนอม	ผู้ใหญ่บ้าน	2551	ผู้รับเหมาช่วง	2543
ลุงเสาร์คำ	ประธาน กทบ.	2552	ธุรกิจโมบายไม้ไผ่	2533
น้ำหอม	รองประธาน อสม.	2550	ผู้รับเหมาช่วง	2545

ที่มา: การสำรวจข้อมูลภาคสนาม พ.ศ. 2553 - 2554

จากตารางจะเห็นได้ว่าแกนนำบริหารที่สำคัญของบ้านหม้อในปัจจุบันส่วนใหญ่ (ยกเว้น อบต. ถาวร) ต่างเป็นผู้ที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาใหม่จากการเติบโตของตลาดสินค้าหัตถกรรมที่ระลึกในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งสิ้น นายก อบต. นครพัฒนาตนเองขึ้นจากผู้รับจ้างผลิตรายชิ้นในโรงงานของอ้ายวุฒิ ต่อมานายก อบต. นครจึงได้แยกตัวออกมาตั้งโรงงานของตนเองจนได้ขยายกิจการเป็นโรงงานขนาดใหญ่ครบวงจร

ในทีพ่อหลวงถนอมได้รับคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านในปี พ.ศ. 2551 แต่เดิมผู้ใหญ่บ้านของบ้านหม้อคือพ่อหลวงคำ (นามสมมติ อายุ 62 ปี สามแม่หลวงแดง) พ่อหลวงคำมีพื้นเพเป็นผู้มี

ฐานะดีในบ้านหม้อ ประกอบธุรกิจร้านขายของชำและเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เช่น ปุ๋ย สารเคมีปราบศัตรูพืช และอุปกรณ์ทางการเกษตรอื่นๆ เช่น อะไหล่เครื่องจักรกลทางการเกษตร จอบ-เสียม คันเบ็ดสมัยใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้พ่อหลวงคำยังประกอบกิจการผลิตสินค้าหัตถกรรมที่ระลึกดั้งเดิมอีกด้วย ก่อนที่พ่อหลวงคำจะก่อร่างสร้างตัวจนเป็นผู้นำของชุมชนและมีธุรกิจร้านค้าสินค้าเพื่อการเกษตรนั้นเคยทำนาและผลิตสินค้าหัตถกรรมของที่ระลึกจากไม้ไผ่มาก่อน หัตถกรรมประเภทนี้จัดว่าเป็น “หัตถกรรมเก่า” ที่เริ่มผลิตตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 สินค้าที่พ่อหลวงคำได้แก่ ตุ๊กตาชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่ผลิตจากไม้ไผ่ ปัจจุบันพ่อหลวงคำได้เลิกผลิตสินค้าหัตถกรรมจากไม้ไผ่แล้วเนื่องจากทำธุรกิจร้านค้าเป็นหลัก ซึ่งในปัจจุบันยังคงเหลือผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมประเภทเก๋ารายใหญ่ในบ้านหม้ออยู่เพียงรายเดียวคือครอบครัวแม่บัวจิ้น (ดังกล่าวถึงแล้วในบทที่ 4)

พ่อหลวงคำได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของบ้านหม้อถึง 2 สมัยยาวนานกว่า 10 ปี แต่ปัจจุบันตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเป็นของพ่อหลวงถนอม (อายุ 48 ปี) พ่อหลวงถนอมเป็นผู้รับเหมาช่วงผลิตสินค้าหัตถกรรมไม้มะม่วงรายหนึ่งในบ้านหม้อ พ่อหลวงถนอมได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของบ้านหม้อในปี พ.ศ. 2551 พ่อหลวงถนอมมีความสัมพันธ์อันดีกับอบต.ถาวร และนายก อบต.นครเจ้าของโรงงานไม้มะม่วงขนาดใหญ่

การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการรายใหญ่ กรณีของนายก อบต.นคร อบต.ถาวร และพ่อหลวงถนอมซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานหัตถกรรมไม้มะม่วงและผู้รับเหมาช่วงรายใหญ่ แสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบการในหัตถอุตสาหกรรมไม้มะม่วงสามารถเข้าไปมีอำนาจที่เป็นทางการผ่านการเป็นผู้บริหารของชุมชนได้ นายก อบต.นครเจ้าของโรงงานไม้มะม่วงที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของบ้านหม้อสามารถลงสมัครรับเลือกตั้งและได้รับเลือกดำรงตำแหน่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทราย ในขณะที่ อบต.ถาวร เจ้าของโรงงานขนาดใหญ่อีกรายซึ่งมีพื้นฐานมาจากครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทราย ซึ่งทั้งนายก อบต.นครและอบต.ถาวร ต่างก็มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ในการเมืองท้องถิ่นแล้ว ในการผลิตสินค้าหัตถกรรมของโรงงานของทั้งสองก็มีความสัมพันธ์กันอีกด้วย เนื่องจากโรงงานของ อบต.ถาวร มีความเชี่ยวชาญในการแกะลายชิ้นงานขนาดใหญ่ได้เป็นอย่างดีทำให้เมื่อโรงงานของนายก อบต.นครมีขอตั้งซื้อสินค้าประเภทดังกล่าวเข้ามา จึงมักส่งต่อมาให้กับโรงงานของ อบต.ถาวรผลิตหรือจ้างโรงงานของ อบต.ถาวร ผลิตเสมอ

ปัจจุบันกลุ่มทุนท้องถิ่นระดับหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้เข้าไปมีบทบาทในการบริหารท้องถิ่นและการเมืองระดับท้องถิ่นสอดคล้องกับโครงสร้างการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ให้มีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่ชนบท โดยบ้านหม้อสังกัดอยู่ใน

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทราย³ ซึ่งเปลี่ยนฐานะจากสภาตำบลห้วยทรายเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทรายในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2540 และได้ปรับขนาดจากองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็กเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดกลาง ตามมติที่ประชุมคณะกรรมการพนักงานส่วนตำบลจังหวัดเชียงใหม่ ครั้งที่ 4/2550 เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2550

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทรายภายใต้การบริหารของนายก อบต. นคร ได้ดำเนินนโยบายตามแผนพัฒนาตำบลสามปี ซึ่งเป็นแผนงานการบริหารท้องถิ่นภาคปฏิบัติซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยแผนพัฒนาท้องถิ่นสามปีนี้ได้จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในตำบลห้วยทรายและตัวแทนส่วนงานต่างๆ จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทราย แผนพัฒนาตำบลสามปี หมายถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาอันมีลักษณะเป็นการกำหนดรายละเอียดของแผนงานและโครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นสำหรับแต่ละปีงบประมาณ ซึ่งมีความต่อเนื่องและเป็นแผนก้าวหน้าครอบคลุมรายละเอียดระยะเวลาสามปี

แผนพัฒนาสามปีเป็นการแปลงยุทธศาสตร์การพัฒนาไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการในแต่ละยุทธศาสตร์การพัฒนา ดังนั้นแผนพัฒนาสามปีจึงเป็นการนำเอาแนวทางหรือกรอบความคิดที่กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์พัฒนามากำหนดรายละเอียดของแผนงานหรือกิจกรรมที่มีความเฉพาะเจาะจงว่าจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อใด ใช้งบประมาณเท่าใด ส่วนราชการใดเป็นผู้รับผิดชอบ และมีระยะเวลาดำเนินการเท่าใด นำไปสู่การจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีหรืองบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยจะต้องดำเนินการต่อเนื่องไปเป็นระยะเวลาสามปีข้างหน้าและมีการทบทวนปรับปรุงแก้ไขทุกปีจนครบระยะเวลาของแผนตามที่กำหนดไว้ (แผนพัฒนาสามปีตำบลห้วยทราย, 2550: 1)

ในแผนพัฒนาหมู่บ้านในตำบลห้วยทรายมีการระบุถึงการที่ตำบลเป็นแหล่งผลิตสินค้าหัตถกรรมที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอสันกำแพงสันกำแพง ดังนั้นจึงมีนโยบายที่ชัดเจนที่จะสนับสนุนการผลิตหัตถกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนพัฒนาตำบลห้วยทราย 3 ปีระหว่าง พ.ศ. 2550 – 2553 ซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2549 ตรงกับสมัยการบริหารประเทศของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยและ พตท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร เป็นที่ทราบดีว่านายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นเป็นมีพื้นเพเป็นชาวอำเภอสันกำแพง ดังนั้นจึงมีนโยบายที่จะพัฒนาและสร้างความเจริญให้แก่อำเภอสันกำแพงหลายประการ (อ้างอิงใน เวียงรัฐ เนติโพธิ์) นอกจากนี้ยังมีนโยบายที่เป็นผลต่อการผลิตหัตถ

³ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทรายเดิมเป็นสภาตำบลห้วยทราย ตั้งขึ้นตาม พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2539

อุตสาหกรรมโดยตรง คือ นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และนโยบายส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (SMEs)

นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นนโยบายที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในตำบลห้วยทราย โดยเฉพาะต่อเจ้าของโรงงานหัตถกรรมไม้มะม่วงขนาดใหญ่ในบ้านหม้อ เช่น พ่อเลี้ยงกิจ เนื่องจากในทัศนะของเขาการเข้าร่วมโครงการต่างๆ ตามนโยบายโอท็อป เป็นการช่วยขยายตลาดของผลิตภัณฑ์ เช่น การจัดระดับของสินค้าโอท็อปของชุมชนต่างๆ โดยกรมพัฒนาชุมชน และฝ่ายพัฒนาการชุมชนอำเภอ จากการได้รับคัดเลือกสินค้าให้เป็นสินค้าผลิตภัณฑ์โอท็อป 4 ดาว เป็นผลให้นายสุกิจได้เข้าร่วมโครงการ และได้รับคัดเลือกให้ไปออกร้านจำหน่ายสินค้าในงานแสดงสินค้าที่จัดขึ้นที่กรุงเทพฯ เป็นประจำ เช่น งานแสดงสินค้าโอท็อปที่อิมแพคอารีนา เมืองทองธานี แสดงให้เห็นว่าสำหรับเจ้าของโรงงานผลิตหัตถกรรมขนาดใหญ่แล้ว นโยบายโอท็อปซึ่งเป็นนโยบายของรัฐที่ช่วยส่งเสริมการขยายตลาดโดยเปิดโอกาสให้มีที่จัดแสดงสินค้าและเจรจาธุรกิจ เป็นนโยบายที่ดีและมีประโยชน์อย่างมาก

ในกรณีของนายก อบต.นครเขาได้ดำเนินการจดทะเบียนกิจการไม้มะม่วงของตนเองเป็นวิสาหกิจชุมชน ซึ่งช่วยในการประชาสัมพันธ์โรงงานและได้รับเงินทุนสนับสนุนตามโครงการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนทำให้โรงงานของเขาเป็นที่รู้จักและเป็นแหล่งศึกษาดูงานวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย นโยบายของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้ถูกทำให้เป็นรูปธรรมในพื้นที่ ต.ห้วยทรายผ่านแผนพัฒนาชุมชน 3 ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายที่สนับสนุนการผลิตอยู่ภายในชุมชน แผนพัฒนาฉบับดังกล่าวมุ่งเน้นที่จะให้เกิดการจ้างงานและการผลิตขึ้นภายในชุมชน ผ่านโครงการ “อยู่กับบ้าน มีงาน มีเงิน บ้านคาลสุข” ซึ่งสนับสนุนให้เกิดการจ้างงานภายในท้องถิ่นเพื่อให้คนในชุมชนยังสามารถอาศัยและประกอบอาชีพอยู่ภายในท้องถิ่น แผนพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนพื้นที่และได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากคนในชุมชน

แต่กระนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการบริหารประเทศภายใต้การรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 ทำให้นโยบายของพรรคไทยรักไทยไม่ได้ถูกสานต่อเป็นผลให้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของบ้านหม้อประสบปัญหาชะงักงันและขาดการสานต่อจนในปี พ.ศ. 2551 กิจการ OTOP ของบ้านหม้อก็ได้ยุติลง วุฒิชชาติ สุนทรสมัย และศรีหทัย ไหม่มมงคล (2550) ศึกษาโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นในรัฐบาลของ พตท. ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งให้ถือว่าเป็นโครงการที่อยู่ภายใต้ต้นนโยบายแก้ปัญหาความยากจนหรือ การทำสงครามกับความยากจน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นโครงการที่ให้ชุมชนท้องถิ่นแต่ละที่ใช้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้าโดยรัฐจะเข้ามาช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ และการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ ด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและ

อินเทอร์เน็ตเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น โดยได้กำหนดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. 2544 ประกาศ ณ วันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2544 โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ หรือเรียกย่อๆ ว่า กอ.นตผ ซึ่งได้มอบหมายให้รองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น (นายปลอด อติเรกสาร) ดำรงตำแหน่งเป็นประธานกรรมการและมีคณะกรรมการ กอ.นตผ มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายยุทธศาสตร์และแผนแม่บทดำเนินงาน ขึ้นกำหนดมาตรฐาน และหลักเกณฑ์การคัดเลือกและขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลรวมทั้งสนับสนุนการดำเนินงานให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์และแผนแม่บท (วุฒิชัย สุนทรสมัย และศรีหทัย ไหมมั่งคณ, 2550: 14)

แต่ภายหลังการรัฐประหารคณะรัฐมนตรีของ พล.อ. สุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้ประกาศแนวทางการบริหารประเทศใหม่ ตาม “ยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข” ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 เห็นชอบโครงการขับเคลื่อน “ยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขระดับจังหวัด” ซึ่งมุ่งเน้นให้ประชาชนและครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้โดยใช้กลไกชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน โดยแผนงานผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข เพื่อสนับสนุนให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เข้มแข็งยกระดับรายได้ของคนในชุมชน การสำรวจเชิงสถิติของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือผลิตภัณฑ์ OTOP โดยอาศัยกลุ่มตัวอย่างทั่วประเทศกว่า 6,000 คน พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าการเปลี่ยนชื่อสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายรัฐบาลในสมัย พล.อ. สุรยุทธ์ จุลานนท์ ภายใต้นโยบาย “อยู่ดีมีสุข” ของรัฐบาลในขณะนั้น การปรับเปลี่ยน นโยบายการบริหารเพื่อมิให้เชื่อมโยงกับ นโยบายของรัฐบาล พตท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร ด้านหนึ่งก็ก่อให้เกิดความชะงักงันในการบริหารงาน โครงการผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ถูกเปลี่ยนชื่อและถูกผนวกรวมกับโครงการของรัฐบาลใหม่ ผ่านการผ่านการสนับสนุนให้มีประชามหมู่บ้านตามยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข

ทุนท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านของบ้านหม้อซึ่งเกิดและพัฒนาขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงทางกายภาพและเศรษฐกิจระหว่างบ้านหม้อ กับเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2510 แม้ว่าวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 จะได้เข้ามาทำลายและลดบทบาทของตระกูลนายทุนท้องถิ่นดั้งเดิมของเชียงใหม่ลง แต่ในขณะเดียวกันในพื้นที่เมืองถึงชนบทและชนบท ทุนนิยมขนาดเล็กหรือทุนท้องถิ่นระดับหมู่บ้านกลับเกิดขึ้นและเติบโตภายใต้บริบทการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มทุนท้องถิ่นเหล่านี้ได้เข้าไปมีส่วนในการเป็นแกนนำของชุมชนและตอบรับนโยบายที่มุ่งตรงไปยังพื้นที่ชนบทอย่างแข็งขัน เช่น นโยบายประชานิยมของรัฐบาล

พรรคไทยรักไทย เช่น นโยบายกองทุนหมู่บ้านและหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จนนำไปสู่การแปลงนโยบายระดับชาติเป็นนโยบายเชิงรูปธรรมในท้องถิ่นผ่านคำขวัญที่ว่า “อยู่กับบ้าน มีเงิน มีงาน บ้านคาลสุข”

5.4 สรุป

ความเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพของบ้านหม้อภายหลังจากขยายตัวของการผลิตหัตถอุตสาหกรรมไม้มะม่วงและบริบทการกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทภายหลังการขยายตัวของระบบสาธารณูปโภคจากเมืองเชียงใหม่มายังอำเภอสันกำแพงนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 รวมถึงการกลายเป็นแหล่งสินค้าหัตถกรรมที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยวของบ้านบ่อสร้างแทนที่แหล่งหัตถกรรมย่านวัวลายเป็นผลให้การผลิตและการดำรงชีวิตของผู้คนในบ้านหม้อเปลี่ยนแปลงไป

หัตถกรรมไม้มะม่วงซึ่งแบ่งงานกันทำในลักษณะสายพานภายในหมู่บ้านและวิถีชีวิตแบบกึ่งเมืองทำให้รูปแบบการบริโภคของคนในบ้านหม้อมีลักษณะแบบเมืองมากขึ้น สินค้าหลายประเภทเช่น ยานต์พาหนะ เครื่องใช้ไฟฟ้า และอุปกรณ์สื่อสารกลายเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของผู้คน

รูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปยังให้เห็นได้จากลักษณะวิถีชีวิตของคนในชุมชนระหว่างรุ่นสู่รุ่น คนในรุ่นพ่อแม่ที่มีอายุ 40 -50 ปี ซึ่งเป็นผู้หารายได้หลักของครัวเรือนเป็นผู้เคยอยู่ในสังคมเกษตรเคยปลูกข้าวและพืชพาณิชย์ รวมถึงทำหัตถกรรมภายในชุมชน เมื่อเกิดการผลิตหัตถกรรมไม้มะม่วงแรงงานเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแรงงานหลักในระบบหัตถอุตสาหกรรม คนในรุ่นนี้ส่วนใหญ่จึงยังคงทำการผลิตและดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนบ้านหม้อ ในขณะที่คนในวัยบุตรหลานหรือคนรุ่นใหม่ในชุมชนส่วนใหญ่ได้รับส่งเสริมให้ศึกษาในระดับสูง จึงพบว่าคนรุ่นใหม่ในชุมชนที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มักศึกษาหรือทำงานอยู่ภายนอกชุมชนหรือพักอาศัยอยู่ภายในชุมชนแบบเข้าไปเย็นกลับมากกว่าคนในรุ่นบิดามารดา มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังคงอาศัยและประกอบอาชีพอยู่ภายในชุมชน

แต่การเลือกที่จะยังคงอยู่ในชุมชนนี้มีสาเหตุที่เกื้อหนุนโดยปราศจากบริบทหรือเงื่อนไขปัจจัยหลักประการหนึ่งที่ได้ชี้ชัดคือเป็นผลมาจากความแตกต่างภายในชนบท (rural differentiation) ของพื้นที่ ภายในชุมชนมีความแตกต่างทางฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งนี้เป็นตัวกำหนดให้ครัวเรือนแต่ละครัวเรือนมี “ทรัพยากร” ไม่เท่ากัน และวิถีชีวิตของครัวเรือนและบุตรหลานในแต่ละครัวเรือนจึงแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาในมุมมองทางทฤษฎีโดยใช้แนวความคิดเรื่องทุน และอาบิทัสของบูร์ดิเอร์ จะอธิบายได้ว่า การที่ครัวเรือนแต่ละครัวเรือนถือครอง “ทุน” (capital) ประเภทต่างๆ ไม่เท่าเทียมกันเป็นผลให้มีทางเลือกหรือเงื่อนไขข้อจำกัดที่แตกต่างกัน บุตรหลานของ

ครัวเรือนที่ประสบความสำเร็จในชุมชนอาจยินดีที่จะอยู่ในชุมชน เช่น กรณีของพี่สาวบุตรสาวของพ่อเลี้ยงกิจที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงและมีทุนทางวัฒนธรรมสูง ดังนั้นการอยู่ภายในชุมชนจึงเป็นการสืบทอดมรดกธุรกิจที่มั่นคงเพียงพอ

ในขณะที่ผู้มีทุนทางเศรษฐกิจน้อยและทุนทางวัฒนธรรมน้อยก็อาจต้องอยู่ภายในชุมชนเนื่องจากมีข้อจำกัดในการผันตัวออกไปนอกชุมชนและการผลิตและอาศัยอยู่ภายในชุมชนเป็นการสร้างหลักประกันในการอยู่รอดได้มากกว่าการผันตัวออกนอกชุมชน ส่วนกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มาจากรั้วเรือนที่มีทุนประเภทใดประเภทหนึ่งแต่ไม่มีทุนอีกประเภทหนึ่งการออกไปแสวงหาโอกาสภายนอกชุมชนจะเป็นการตัดสินใจที่ดีกว่า เช่น บุตรหลานจากรั้วเรือนของน้ำหอมและป้านวลซึ่งบิดามารดาพยายามสร้างทุนทางเศรษฐกิจเพื่อให้บุตรหลานเพิ่มทุนทางวัฒนธรรมผ่านการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพื่อให้สามารถออกไปประกอบอาชีพประจำภายนอกชุมชนได้

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับวิถีชีวิตและการผลิตของคนในบ้านหม้อยังเป็นภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในระดับจังหวัดอีกด้วย โดยเฉพาะการพิจารณาการเกิดขึ้นของทุนท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน วิฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ได้ทำให้ทุนท้องถิ่นขนาดใหญ่เก่าแก่ของเชียงใหม่ต้องลดบทบาทลง และเปิดพื้นที่ให้แก่จากส่วนกลางและทุนจากต่างชาติ แต่กระนั้นก็ตามทศวรรษที่ 2540 กลับเปิดโอกาสให้กับทุนหรือผู้ประกอบการขนาดเล็กในกิ่งเมืองกิ่งชนบทและชนบท ก่อตัวและขยายตัวขึ้น ตัวเลขสำมะโนอุตสาหกรรมระดับประเทศครั้งที่ 3 ที่ทำการสำรวจในปี พ.ศ. 2550 ได้ชี้ว่า กิจการ/โรงงานขนาดกลางและขนาดเล็กในจังหวัดเชียงใหม่ได้ขยายตัวขึ้น โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2540 ซึ่งกิจการส่วนใหญ่เป็นกิจการผลิตสินค้าเชิงหัตถกรรมเพื่อการท่องเที่ยว เนื่องจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2540 เรื่อยมา

ทุนท้องถิ่นระดับหมู่บ้านที่เกิดขึ้น เช่น เจ้าของโรงงานหัตถอุตสาหกรรมในบ้านหม้อได้กลายมาเป็นผู้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจหลักภายในชุมชนโดยเป็นผู้จ้างงานรายใหญ่ นอกจากนี้เมื่อทุนเหล่านั้นก่อตั้งได้มั่นคงพอสมควรแล้วก็ได้เข้าไปมีส่วนในการเป็นแกนนำในการบริหารชุมชน เข้าไปมีตำแหน่งที่เป็นทางการ เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล, ผู้ใหญ่บ้าน, ประธานกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น ที่ผ่านมานักศึกษาเกี่ยวกับทุนท้องถิ่นในระดับภูมิภาคและระดับจังหวัดได้ศึกษาถึงการก่อรูป การขยายกิจการ การสร้างเครือข่าย และเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองภาคที่เป็นทางการ เช่น การเมืองท้องถิ่นหรือการเมืองระดับชาติ ปรากฏการณ์เช่นนั้นก็กำลังเกิดขึ้นในระดับหมู่บ้านเช่นกัน